

Ett förändringsförslag för Capellagårdens Trädgård

- historien möter framtiden

Av: Emma Fritz

Förord

Vid den här tiden på året för fem år sedan packade jag ett flyttlass och begav mig till Öland. Jag skulle börja på Capellagårdens Ekologiska Trädgårdsodlings utbildning. Under ett par år hade tankarna om att utbilda mig till trädgårdsmästare funnits men först då, år 2002 kände jag mig redo att ta steget. Innan jag kom dit hade jag inte en susning om vad som väntade mig, jag hade inte varit där tidigare och inte heller kände jag någon som gått där, allt var nytt. Från mars månad till oktober månad bodde jag på Capellagården. Idag minns jag den tiden som mycket speciell, med många nya intryck och fantastiska upplevelser. Innan jag slutade kursen hade jag bestämt mig för att det var trädgård jag ville syssla med i framtiden.

Nu, fem år senare, befinner jag mig i slutet av min Landskapsingenjörsutbildning på SLU i Alnarp och har som min C-uppsats i ämnet Landskapsplanering på 10 poäng fått möjligheten att göra ett förändringsförslag till Capellagårdens trädgård. Härmed blir Capellagården den plats där min grundläggande trädgårdsutbildning började och nu även slutar, en cirkel har slutits och nästa steg blir början på något nytt. Det känns väldigt speciellt och jag är mycket glad för att ha fått den här möjligheten.

Jag vill här innerligt tacka båda mina trädgårdslärare på Capellagården, Cecilia Kilbride och Sven Plasgård som båda var underbara inspiratörer och som kommit att bli två viktiga förebilder för mig. Båda med stor kunskap och ett brinnande intresse för trädgård och odling, vilket fick mig att också börja upptäcka denna fantastiska värld. Jag har nu kommit en liten bit på vägen men som tur är ser jag ingen ände på den, vilket i detta sammanhang känns skönt! Mina fina föräldrar, Ewa och Sten-Iwan Fritz, vill jag också passa på att tacka i den här kontexten då de stöttat mig och trott på mina olika val som lett mig fram till där jag är idag, tack! Den person som dock har betytt mest för tillkomsten av det här arbetet är nuvarande trädgårdslärare på Capellagården, Pierre Nestlog. Det var Pierre som kom med idén någon gång under de veckorna som jag arbetade i Capellagårdens trädgård sommaren 2006. Om det inte vore för Pierres engagemang gällande arbetets innehåll och struktur hade det inte blivit utfört. Pierre har dessutom varit min kontaktperson under hela den här tiden och informerat övrig personal på skolan om mitt arbete och ordnat med boende på Capellagården under min arbetsperiod. Tack så mycket Pierre! Jag vill också tacka min handledare på Alnarp, Karin Svensson, som arbetar på institutionen för Landskapsplanering för bra synpunkter och goda råd, tack! Dessutom vill jag tacka hela personalen på Capellagården som på ett eller annat sätt hjälpt mig, både genom att ha lämnat förslag till förändringen och genom att ha visat stort intresse för arbetet när jag har varit där.

Tusen Tack Allesammans!

Figurer omslagssida:

Foto: Av Emma Fritz, 2006, Spelverksgården med mangården i bakgrunden idag

Teckning: Av Emma Fritz, 2007, Förslag till förändring på Spelverksgården.

Sammanfattning

Capellagården är en hantverksskola belägen på södra Öland. Skolan grundades av möbeldesignern Carl Malmsten som köpte den ursprungliga gårdstomten i slutet av 1950-talet. Gården, som då var mycket förfallen både gällande byggnader och utemiljö, rustades då upp. Det är nu nästan femtio år sedan.

Idag har skolans område expanderat och inkluderar även andra tomter runt omkring den ursprungliga. Vissa äldre byggnader har rivits och vissa nya har tillkommit. Elevantalet har ökat liksom antalet besökare då Capellagården idag är ett mycket populärt utflyktsmål på Öland.

Det finns dock delar av Capellagården som i stort sett har konserverats i det skick som de lämnades i efter upprustningen för snart femtio år sedan. Detta behöver inte innebära några negativa konsekvenser i sig men här har det inneburit att de krav på funktion som dagens elever, personal och även besökare ställer inte kan tillgodoses fullt ut. Det innebära t.ex. att det saknas uteplatser där man kan få lov att vara lite mer privat, antingen det gäller i samtal eller i kreativt arbete. Det finns även behov av nya eller förändrade gångvägar, mer välskötta och tilltalande rabatter och tydligare struktur för besökaren.

Den här problematiken har funnits en längre tid och bland skolans personal finns det önskemål om vissa förändringar. Olika faktorer har dock spelat in, varför ingenting ännu har realiserats. Utifrån detta har jag här utarbetat ett förslag till förändring gällande Capellagårdens trädgård. Förhoppningsvis kan det bidra med nya uppslag och idéer som kan ligga till grund för Capellagårdens framtida utveckling.

Eftersom jag själv har varit trädgårdselev på skolan och dessutom har haft möjligheten att under en sommar arbeta i trädgården, har jag en bra kännedom om hur området används och fungerar. Däremot har jag inte varit där under så långa perioder att jag blivit vad man kallar för "hemmablind". Denna utgångspunkt tror jag kan ha utgjort en fördel för det här arbetet.

Uppsatsen kan ses som ett beställningsarbete åt Capellagården då personalen har gett mig vissa riktlinjer för vad förslaget bör innehålla.

De två huvudinriktningarna har således varit att beakta både det historiska och framtida värdet gällande karaktär, funktion och estetik. Därmed har en historisk litteraturstudie varit nödvändig att göra. Min inriktning har varit att studera den svenska bondens trädgård under 1800-talet i fråga om förekomst, utformning och växtmaterial men jag har även försökt studera dessa på lokal nivå, d.v.s på Öland.

Det historiska perspektivet har därefter under arbetsprocessens gång ställts emot det framtida perspektivet, vilket har inneburit ett kontinuerligt ställningstagande i hur de båda kan samverka med varandra. Vidare har jag också tagit hänsyn till faktorer som skötsel, estetik och trädgården som ett pedagogiskt studierum.

Min målsättning har varit att skapa något realistiskt och användbart, inte några storartade fantasianläggningar. Detta kan tyckas självklart men då detta endast är ett förslag i teorin, hade möjligheten att skapa vad som helst varit tänkbart. Min ambition har dock varit att i första hand skapa ett förslag som tillgodoser önskemålen från personalen och som också visar min egen personliga tolkning av hur en förändring skulle kunna bidra till ett förhöjt upplevelsevärde av platsen.

Detta har resulterat i ett förslag som visar på hur man kan förhöja upplevelse- och användningsvärdet i trädgården på Capellagården, både för elever, personal och besökare. Detta har gjorts genom att exempelvis förändra och förtydliga strukturen, skapa fler uteplatser både för elever och besökare, lägga in element som fångar främst besökarens uppmärksamhet men som också bidrar till att trädgårdens pedagogiska kvaliteter förbättras. Vidare har fler rabatter skapats som främst ökar platsens estetiska värde med växtmaterial som hela tiden ser till att platsen hålls vid liv med färg och form.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sida		Sida
Förord		<i>1.4.3 Trädgårdsavdelningens förslag</i>	20
Sammanfattning		<i>1.4.4 Keramikavdelningens förslag</i>	20
		<i>1.4.5 Historiska, estetiska, pedagogiska och skötselmässiga värden</i>	20
Bakgrund	9	2 - HISTORISK LITTERATURSTUDIE	
Syfte	9	2.1 Bondens trädgård i Sverige under 1800-talet	21
Avgränsning	9	<i>2.1.1 Trädgården tillhörde makten</i>	21
Material	10	<i>2.1.2 Bönderna - ett fattigt folk</i>	21
Disposition	10	<i>2.1.3 Tidens anda - Upplysningen</i>	21
1 - INLEDNING		<i>2.1.4 Enskifte och Laga skifte</i>	21
1.1 Capellagården idag	13	<i>2.1.5 Hushållningssällskap</i>	21
<i>1.1.1 Hantverksskola</i>	13	<i>2.1.6 Skolträdgårdar</i>	22
<i>1.1.2 Byggnader och gårdsplaner</i>	13	2.2 Trädgårdens utformning	22
<i>1.1.3 Växtligheten på Capellagården</i>	13	<i>2.2.1 Kvarter och Korsgång</i>	22
<i>1.1.4 Växter på Spelverksgården</i>	13	<i>2.2.2 Daniel Müller</i>	23
<i>1.1.5 Växter på Vingården</i>	14	<i>2.2.3 Olof Eneroth</i>	24
<i>1.1.6 Växter i Lustgården</i>	14	2.3 Historiskt växtmaterial	25
1.2 Capellagårdens historia	14	<i>2.3.1 Växtartlista, Bondgårdar och Torp, tidsperiod 1800-1850</i>	25
<i>1.2.1 Carl Malmsten</i>	14	<i>2.3.2 Växtartlista, Bondgårdar och Torp, tidsperiod 1850-1900</i>	26
<i>1.2.2 Elliotgården</i>	15	2.4 Öland	27
<i>1.2.3 Fläder, Äpple och Vin</i>	15	<i>2.4.1 Öland - ett unikt landskap</i>	27
<i>1.2.4 Capellagårdens första trädgårdsmästare</i>	16	<i>2.4.2 Den öländska bondgårdens utformning under 1800-talet</i>	28
1.3 Problem idag - Struktur och Skötsel	16	<i>2.4.3 Den öländska bondens trädgård under 1800-talet</i>	29
<i>1.3.1 Struktur</i>	16	3 - FRAMTAGNING AV FÖRSLAGET	
<i>1.3.2 Skötsel</i>	17	3.1 Genomförande och Bevarande	33
1.4 Önskan om förändring	18	<i>3.1.1 Tankeprocessen</i>	33
<i>1.4.1 Träavdelningens förslag</i>	18		
<i>1.4.2 Textilavdelningens förslag</i>	20		

	Sida
<i>3.1.2 Kriterier för att utföra förändringar</i>	33
<i>3.1.3 Den öländska bondgården - element att bevara</i>	33
<i>3.1.4 Historiska stilmönster värda att använda</i>	34
<i>3.1.5 Historiskt växtmaterial</i>	34

4 - RESULTATREDOVISNING

4.1 Spelverksgården och Vingården	35
<i>4.1.1 Förändringar</i>	35
4.2 Lustgården	40
<i>4.2.1 Förändringar</i>	40

5 - AVSLUTNING

5.1 Färdiga förslaget till Capellagårdens trädgård	45
<i>5.1.1 Spelverksgården och Vingården</i>	45
<i>5.1.2 Lustgården</i>	45
5.2 Slutord	45
<i>5.2.1 Ett förslag...</i>	45

Källförteckning	47
------------------------	----

Bilagor

Bakgrund

Hantverksskolan Capellagården ligger i den lilla byn Vickleby, strax söder om Färjestaden på Öland. Skolans grundare Carl Malmsten köpte denna förfallna 1800-tals bondgård i slutet av 1950-talet och lät rusta upp gården och inrättade verkstäder, ateljer, elevbostäder och matsal. Tanken var att skapa en lugn och kreativ miljö för hantverkseleverna, där de både skulle bo och utöva sitt hantverk. Vid den här tidpunkten var Capellagården inte känt av turisterna.

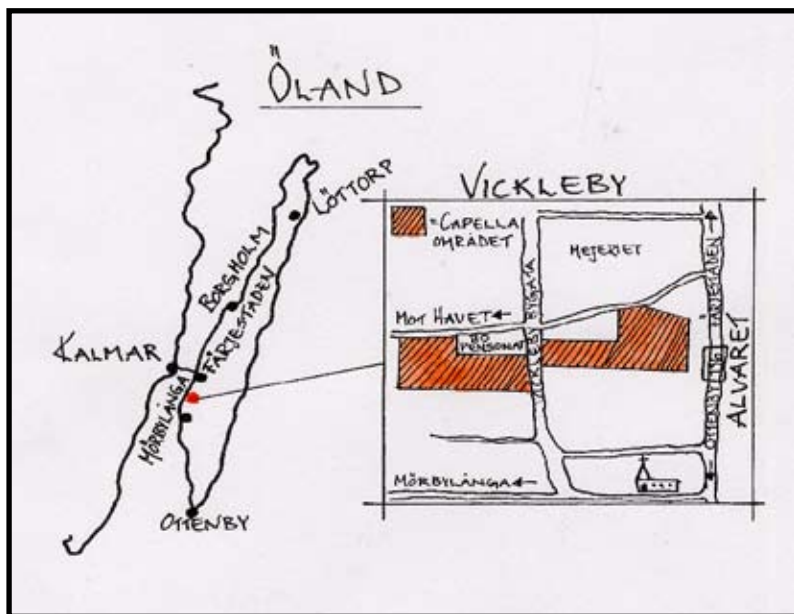

Fig.3 Karta över Öland och Vickleby
(Illustration: Emma Fritz, 2007)

Idag är situationen annorlunda. Öland besöks varje sommar av tusentals turister och Capellagården är ett av de mer välbesökta turistmålen på ön. Skolan har under årens lopp expanderat i både areal och antal elever, utbildningarna har blivit längre och sommarkurserna har blivit fler och tar emot fler deltagare. Capellagården har härmed förändrats i det avseendet att fler människor brukar området. Denna förändring anses antagligen positiv och medför till stor del att skolan lever vidare då den idag är mycket känd och omtyckt, både som skola och som utflyktsmål. Trots det så innebär denna förändringen vissa konsekvenser då vissa delar av området i stort sett har kvar samma struktur och utseende som för snart femtio år sedan.

Idén till detta arbete uppstod när jag sommaren 2006 fick möjligheten att komma till Capellagården och arbeta i trädgården. Under cirka två månader utförde jag skötseln av skolans utemiljö. Dessutom fick jag i uppdrag att göra en inmätning av skolans område. Under de senaste åren har en del byggnader tillkommit vilket har ändrat områdets struktur. Efter det har inga ritningar uppdaterats, varför det fanns ett önskemål om detta. Ritningen som inmätningen resulterade i innefattade endast byggnaderna och uppgifter om ytornas användning. I samband med detta arbete kom så idén om att göra ett förslag till förändring av Capellagårdens trädgård. Under en längre tid har skolans personal haft önskemål om vissa förändringar utifrån den problematik som råder idag i fråga om platsens funktion och användning.

Syfte

Syftet med förslaget har först och främst varit att ge Capellagården en realistisk idé om hur en förändring av platsen skulle kunna se ut. Då denna önskan har funnits under en längre tid men inte realiserats på grund av faktorer som t. ex. brist på tid men även på avsaknad av kommunikation mellan de olika avdelningarna, kan detta arbete eventuellt väcka liv i ett nytt engagemang kring framtida förändringar. Dessutom kan denna uppsats visa på hur man kan gå till väga för att nå ett slutgiltigt resultat när flera olika hänsynstaganden måste beaktas.

Avgränsning

För att detta arbete skulle vara möjligt att utföra utan att det blev allt för omfattande har en speciell del av Capellagårdens trädgård valts ut. Den aktuella platsen är området framför mangårdsbyggnaden som sträcker sig upp till bygatan åt öster och området bakom mangårdsbyggnaden som sträcker sig ner till Carl Malmstensväg i väster.

I det ritade förslaget har jag inte fullt ut tagit hänsyn till höjdsättning eller underliggande faktorer i mark som skulle kunna utgöra ett hinder för förslaget genomförbarhet. Förslaget ska främst ses som en illustrativ plan där utformning och estetik har varit den primära utgångspunkten.

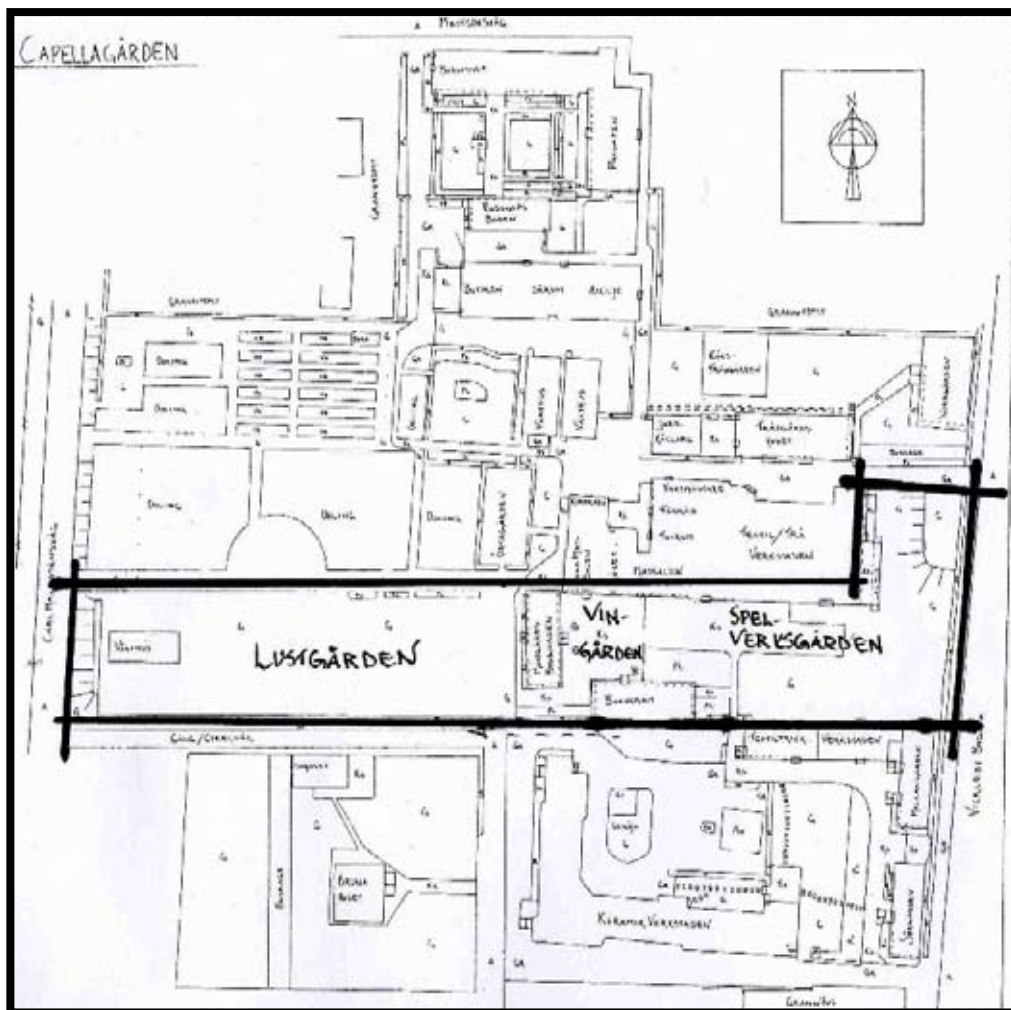

Fig.4 Situationsplan Capellagården. Svart markering visar det aktuella arbetsområdet för uppsatsen
(Ritning: Emma Fritz, 2006)

Gällande förslag på växtmaterial har detta inte främst gjorts utifrån en noggrann genomtänkt komposition av materialet utan har valts utifrån att de fungerar på platsen, både ur ett historiskt perspektiv och med hänseende till ståndort och skötsel.

Då det har varit mycket svårt att hitta uppgifter om de lokala historiska trädgårdstraditionerna på Öland i allmänhet och bondgårdarnas trädgårdars dito i synnerhet, har det istället inneburit att jag vidgat de geografiska gränserna och den historiska studien har fått omfatta hela södra Sverige.

Material

Den här uppsatsen bygger främst på litteratur med inriktning mot ämnet svensk trädgårdshistoria. Jag har även varit på Länsstyrelsen i Kalmar som tillhandahållit insamlat material från utställningen "Vårt Gröna Kulturarv", som ägde rum på Kalmar läns museum år 2002. Dessa uppgifter var främst hämtade från Nordiska museets topografiska arkiv under regionen Kalmar och Öland.

Vidare har de insamlade förslagen från personalen på Capellagården varit min främsta utgångspunkt inför själva utformningen. För att kunna göra en realistisk ritning har den inmätning jag utförde sommaren 2006 legat till grund för det färdiga ritningsförslaget. Dessutom har min egen kunskap och erfarenhet använts i de gestaltande sammanhangen, men även då skötsel, struktur och Capellagårdens användning har diskuterats.

Disposition

För att underlätta dispositionen är uppsatsen indelad i fem avdelningar som var och en består av olika avsnitt. Den första delen redogör för vad Capellagården är för en slags skola och hur området ser ut med byggnader och växtlighet idag. Vidare kommer ett avsnitt om Capellagårdens grundare Carl Malmsten och skolans historia. Därefter beskrivs den problematik som finns idag på Capellagården gällande utemiljön. Därefter följer en redogörelse över de förslag som Capellagårdens personal har lämnat mig inför det här arbetet. Del två utgörs av den historiska litteraturstudien vilken upptar största delen av uppsatsen. Denna del är i sin tur uppdelad i olika avsnitt. Den inleds med den trädgårdshistoriska utvecklingen i Sverige under 1800-talet, främst gällande bondens trädgård.

Därefter har studien mer riktat in sig på de lokala förhållandena, d.v.s Öland och regionen där omkring. Uppsatsens tredje del utgörs av en redogörelse över vad som är värt att beakta och ta till vara, med utgångspunkt från den historiska studien. Den fjärde delen visar själva resultatredovisningen över hur det färdiga förslaget blev. Steg för steg beskrivs processen i korta drag med hjälp av ritningar och detaljskisser. Den femte delen utgörs av de färdiga förslagsritningarna som finns som bilagor sist i arbetet men också av en kort avslutande diskussion.

Fig.5 Fingerborgsblomma (*Digitalis lanata*).
(Foto: Emma Fritz, 2002)

1 - INLEDNING

1.1 Capellagården idag

Till detta kapitel:

Se bilaga: **Ritning A - Spelverksgården och Vingården, Idag**

Se bilaga: **Ritning B - Lustgården, Idag**

1.1.1 Hantverksskola

Capellagården är en hantverksskola med fyra inriktningar - möbeldesign, keramik, textil och trädgårdsodling. Idag går cirka sjuttio elever på skolan och de flesta bor på skolans elevhem som ligger i nära anslutning till verkstäderna och de gemensamma lokalerna. Utbildningarnas längd varierar från fyrtio veckor upp till tre år. Under sommaren har alla elever förutom trädgårdseleverna studieuppehåll men skolan anordnar även sommarkurser.

1.1.2 Byggnader och gårdsplaner

Idag består skolområdet av fyra tomter som är sammanlänkade med varandra genom byggnader och gångstråk.

Byggnaderna är många, främst äldre men även en del nybyggda.

Den ursprungliga tomten där mangårdsbyggnaden ligger är Capellagårdens hjärta.

Här ligger kontoret, Vingårdssalen som är matsal, bokhuset, träverkstaden och textilavdelningen.

Hit leder även Capellagårdens huvudentré.

Fig.6 Capellagårdens huvudentré från bygatan i öster

(Foto: Emma Fritz, 2006)

Områdena framför och bakom mangårdsbyggnaden har sedan Carl Malmstens tid speciella namn. Dessa används tyvärr inte så mycket längre men är här värda att nämnas. Från huvudentrén i öster kommer man in på *Spelverksgården* som efter grinden följs av *Vingården* som ligger framför mangårdsbyggnaden. På baksidan av mangårdsbyggnaden ligger *Lustgården*.

1.1.3 Växtligheten på Capellagården

Capellagårdens trädgård kan sägas utgöra hela den utemiljö som omger byggnaderna. Vissa delar är dock mer organiserade och kallas vid namn som Rosenträdgården, Örtagården, Köksträdgården, Frukträdgården, Plantskolan, Odlingsfälten och Åkern. Intill många av byggnadernas fasader finns smala rabatter. Tyvärr är många i dåligt skick med få plantor och öppen jord. Det finns dock några större friliggande perennrabatter som är mycket fina. Träd och buskar är det inte så gott om på själva området. Några karaktärsgevande träd är dock gudaträdet (*Ailanthus altissima*), robinian (*Robinia pseudoacacia*), asken (*Fraxinus excelsior*) och den stora almen (*Ulmus glabra*). Helhetsintrycket är ändå frodigt och grönskande, där växtlighetens samspel med de äldre byggnaderna och kalkstensmurarna är mycket vackert och unikt.

1.1.4 Växter på Spelverksgården

Växtligheten på Spelverksgården består främst av äldre träd. Längs med stenmuren vid bygatan i öster står några askar (*Fraxinus excelsior*) och popplar (*Populus nigra*). Mer utmärkande är den äldre linden (*Tilia sp.*) vid träverkstadens gavel och valnötsträdet (*Juglans regia*) utanför tryckverkstaden. Intill bokhusets gavel finns Spelverksgårdens enda rabatter. Den ena kantas av lavendel (*Lavandula angustifolia* 'Munstead') och brukar fyllas med ettåriga växter under sommaren. Den andra består främst av oxbär (*Cotoneaster intergerrimus*) och silverax (*Cimicifuga racemosa*).

Fig.7 Spelverksgården, häck med Lavendel (*Lavandula angustifolia*) och i bakgrunden valnötsträd (*Juglans regia*).
(Foto: Emma Fritz, 2006)

1.1.5 Växter på Vingården

På Vingården står två vårdträd på var sin sida om grinden, ett tulpanträd (*Liriodendron tulipifera*) och en oxel (*Sorbus intermedia*). Intill mangårdsbyggnadens fasad på var sin sida om trappan finns smala rabatter med främst stäppsalia (*Salvia nemorosa*) och en äldre åbroddsplanta (*Artemisia abrotanum*) men även ett praktexemplar av klätterrosen "New Dawn" som smyckar husfasaden. Framför mangårdstrappan på var sin sida om gången står två vita gammeldags rosor, *Rosa alba* 'Maxima'. Mot Vingårdssalens väggar växer vinrankor (*Vitis vinifera* cv). Mellan dessa har man planterat rosmarin (*Rosmarinus officinalis*), fikon (*Ficus carica*) och mjukakantus (*Acanthus mollis*). På staketet som skiljer Vingården och Spelverksgården åt växer det en skogsklematis (*Clematis vitalba*) som sommartid skapar en vackert frodig grön vägg. Längs med bokhusets fasad finns också en smal rabatt. Där i skuggan växer hasselört (*Asarum europaeum*) och gyllenhumle (*Humulus lupulus* "Aureum"). Från bokhusets gavel i väster längs med stenmuren som löper runt hörnet om mangårdsbyggnaden finns en bredare rabatt med blandade perenna växter. Där finner man bland annat storblommig hypericum (*Hypericum* 'Hidcote'), italiensk klematis (*Clematis viticella*), sibirisk ärtbuske på stam (*Caragana arborescens*), rosenflockel (*Eupatorium purpureum*), vänderot (*Valeriana officinalis*), spirständs (*Ligularia przewalskii*) och funkior

(*Hosta* sp.). På mangårdens gavel finns en rabatt med gamander (*Teucrium chamaedrys*), styvklematis (*Clematis recta*) och fikon (*Ficus carica*).

1.1.6 Växter i Lustgården

På mangårdsbyggnadens baksida vid dess husfasad finns också en perennrabatt med olika arter såsom ålandsrot (*Inula helenium*), riddarsporre (*Delphinium* sp.), romersk malört (*Artemisia pontica*), blå bolltistel (*Echinops ritro*), höstanemnon (*Anemone hupehensis*) och alruna (*Mandragora officinalis*). Annars består Lustgården främst av gräsmatta och olika fruktträd. Längs med muren i söder som sträcker sig ner till det nya gröna växthuset finns buskage med schersmin (*Philadelphus coronarius*), forsythia (*Forsythia x intermedia*), syren (*Syringa vulgaris*) och rosenrips (*Ribes sanguineum*). Den stora almen (*Ulmus glabra*) och några smala rosenrabatter utgör Lustgårdens inhägnad åt norr.

1.2 Capellagårdens historia

1.2.1 Carl Malmsten

Capellagårdens historia tar sin början då möbeldesignern Carl Malmsten och hans fru Siv köper gården år 1957 efter att ha varit på Ölandsbesök året innan och fått reda på att denna gamla bondgård stod till salu. Då var Malmsten närmare sjuttio år och hade länge burit på drömmen om en hantverksskola. Under hela sitt vuxna liv hade Malmsten med brinnande låga varit engagerad inom hantverksområdet, främst möbeldesign, men också i skolpedagogik. Hans egna skolerfarenheter från barndomen hade inte varit så bra vilket säkert bidrog till att Malmsten nu ville skapa en alternativ utbildningsform i Sverige där ett holistiskt synsätt tillsammans med skapandet skulle präglade verksamheten. Nu såg Malmsten sin stora chans. (Wennerholm, 1969, s.181)

1.2.2 Elliotgården

Bondgården som paret Malmsten köpte var just den tomt där mangårdsbyggnaden ligger. Då hette den Elliotgården efter en familj som bott där tidigare. (Capellagårdens årsbok 1974 -75, s.9) Själva mangården är byggd i slutet av 1700-talet. Hustypen med två våningar var mycket vanlig i regionen Öland och Kalmar. (Ilminge, 2002, s.241)

Likasa är den mycket dekorativa dörren till mangården speciell för regionen. Det ärens.k. "halvdörr" och brukar förknippas med byggmästaren Sandell från byn Torslunda. (Hofrén, 1933, s.48) Till gården hörde även några ladugårdslängor och uthus. Allt var vid köpet mycket förfallet och i behov av upprustning. Trots renoveringsbehovet startade Malmsten mycket snart sommarkurser och fick så småningom igång verksamheten. I början av 1960-talet började man rusta upp byggnaderna och gjorde ateljéer och verkstäder, kök och bostäder. Likaså iordningställdes utemiljön runt omkring.

Fig.8 Mangårdsbyggnaden på Capellagården idag (Foto: Emma Fritz 2006)

1.2.3 Fläder, Äpple och Vin

Hur länge gården hade stått obebodd innan Carl och Siv Malmsten anlände är inte känt. På fotografier från tiden vid köpet år 1956-57 kan man dock se att gårdsplanen är mycket igenväxt och byggnaderna förfallna. Ur trädgårdssynpunkt viskar några av fotografierna om hur gården hade lämnats. Man kan se vårdträdet vid sidan om grinden, ett gammalt äppelträd (*Malus domestica cv*). På andra sidan står en stor fläderbuske (*Sambucus nigra*) och kanske även fläder längs med ladugårdslängorna. Det som är mycket intressant är vinrankorna (*Vitis vinifera cv*) som kan ses vid den ena väggen i norr. De fanns när Malmsten köpte gården och var redan då rejäla, vilket betyder att de funnits där ett bra tag. Man kan anta att dessa gav Malmsten idén till namnet Vingården och Vingårdssalen.

Fig.9 Carl och Siv Malmsten framför mangården
(Foto: Capellagårdens årsbok 1974-1975)

Fig.10 Elliotgården år 1956 (Foto: Capellagårdens årsbok 1974-1975)

1.2.4 Capellagårdens första trädgårdsmästare

I mitten av 1960-talet hade verksamheten på Capellagården tagit rejäl fart. Efterhand som skolan utvecklades insåg Malmsten att det skulle behövas en person som arbetade med trädgården. En gotlänning på 25 år vid namn Rolf Westergren kom till Capellagården år 1962 och blev därmed skolans förste trädgårdsmästare. Hans tjänstgöring varade dock inte så länge. Efter ett och ett halvt år ville han vidare i livet och lämnade därmed över trädgården till Capellagårdens "allt-i-allo" sedan 1960, Olle Willsund. (Westergren, muntligen) Under sommaren år 1965 kom en kvinnlig trädgårdsmästare, Karin Widefors, som förstärkning under själva odlingsmånaderna.

På hösten satte Malmsten in en ny annons om att Capellagården sökte en trädgårdsmästare, han ville att trädgården skulle utvecklas mer konsekvent. Denna gång anställdes en dansk man vid namn Thöger Reenberg. Han blev kvar i många år och under hans tid blev några av de viktigaste anläggningarna till såsom Örtagården, Sörgårdsrabatten och Norrgårdsrabatten.

(Willsund, muntligen)

Fig.11 Örtagården som Thöger Reenberg anlade under 1960-talet

(Foto: Emma Fritz, 2006)

1.3 Problem idag – Struktur och Skötsel

1.3.1 Struktur

En uteplats struktur d.v.s. planlösning, styr dess användning och funktion men påverkar också det estetiska värdet och skötselinsatserna. Vi förstår härav att strukturen är mycket viktig för hur platsen ska fungera och upplevas.

Spelverksgården är en mycket öppen yta som främst utgörs av gräsmatta och kalkflis. Det förekommer en viss nivåskillnad i mark då bygatan i öster ligger lite högre och man tar sig ner till gårdsplanen med hjälp av huvudentrén trappa. Denna entré är mycket otydlig, då det inte finns någon anlagd gång som visar brukaren vägen. Det som ändå ger Spelverksgården en viss rumslighet är valnötsträdet (*Juglans regia*) vid tryckverkstaden, lavendelrabatten (*Lavandula angustifolia* 'Munstead') vid bokhuset och väggen med skogsklematis

(*Clematis vitalba*) på staketet vid Vingårdssalen som avdelar gårdarna.

Fig.12 Gångväg från tryckverkstaden till träverkstadens gavel (Foto: Emma Fritz, 2007)

Fig.13 Ingång från parkering vid keramikverkstaden till Lustgården

(Foto: Emma Fritz, 2007)

Vingården är mindre till ytan och här bidrar mangårdens fasad och de två vårdträden till en tydligare rumslighet. Annars är gården helt öppen med beläggning av kalkflis.

Idag har gårdarna främst den funktionen att de används som genomfartsled. Eftersom Spelverksgården och Vingården är de mest centrala delarna av Capellagården blir följden att man korsar dessa då man ska ta sig till och från olika byggnader och områden. Tyvärr blir de personliga mötena oftast bara förbipasserande eftersom platsen inte erbjuder brukarna någon direkt uppehållsplats. Under sommaren ställs utemöbler fram, främst på Vingården, så att eleverna kan sitta ute och äta. Dessa fungerar dock inte riktigt som en uteplats man lockas att slå sig ner vid. För det första är denna yta mycket utsatt för solen, som kan göra det outhärdligt under vissa tider på sommaren. För det andra är läget exponerat för den övriga omgivningen, vilket sällan är önskvärt på en uteplats.

Vidare kan det uppstå problem i mötet mellan elever och besökare då alla har samma ytor att röra sig fritt på. En hantverksskola är en plats där kreativiteten ständigt pågår och där skapandet är den centrala sysselsättningen. Ibland kanske eleven vill gå ifrån sin ateljé eller verkstad och sätta sig ute och arbeta för sig själv. Eftersom både träverkstaden och textilavdelningen har sina lokaler i direkt anslutning till Spelverksgården och Vingården borde dessa gårdar erbjuda denna möjlighet. Tyvärr gör den öppna planlösningen och avsaknaden av uteplatser och sittplatser att detta inte är möjligt. Dessutom händer det att grupper av besökare passerar förbi och kanske stör arbetet. Detta kan väcka irritation hos eleven men det kan också upplevas svårt för besökaren som känner av att den stör men inte har några andra vägar att välja på. Denna situation är ofta tydlig under sommaren, då elever sitter på Vingården och äter. Besökare som kommer från bygatan genom huvudentrén ner mot mangårdsbyggnaden, vet inte riktigt vart de ska ta vägen och känner säkert av den privata stämningen kring matborden. Det finns inga sittmöjligheter för dem och de har inget självklart att stanna upp och titta på utan blir helt enkelt utelämnade på gårdsplanen. Ofta frågar de vart örtagården och plantskolan ligger för att därefter kunna ta sig ner till dessa områden.

1.3.2 Skötsel

Som tidigare nämndes kan strukturen hänga nära samman med skötseln av en uteplats. En komplex struktur kan ge upphov till ökad skötsel då

framkomligheten kan vara begränsad och ingreppen blir därmed mer tidskrävande och svåra att utföra. Motsatsen är en enklare struktur som kan underlätta skötselinsatserna vilket ofta ses som en stor fördel. Här måste dock tilläggas att en enklare struktur inte bör likställas med en tråkigare eller sämre utformning. Många gånger kan det till och med utgöra klara förbättringar av den estetiska aspekten. Däremot, oavsett om strukturen är enkel eller mer komplex, är skötseln mycket viktig för att strukturen och den tänkta funktionen ska komma till sin rätt. Först och främst behandlas ofta ett dåligt skött område med mindre respekt och riskerar därmed att få ett ännu tristare utseende. Dessutom kan ett område lätt misstolkas med avseende på dess struktur om skötseln är eftersatt. Det kan exempelvis innebära att en igenväxt och skräpig gångväg upplevs som motbjudande och får brukaren att välja en annan väg, kanske skapar det oönskade genvägar. Härmed förstår man att skötseln och strukturen är beroende av varandra.

På Spelverksgården, Vingården och i Lustgården idag är skötseln mycket eftersatt. Det gäller främst rabatterna men även underhåll av utemöbler, staket och bänkar. De flesta rabatterna ligger längs med husfasaderna och är ofta mycket smala. På många ställen saknas det plantor och jorden ligger i dagen, helt mottaglig för ogräs som snabbt etablerar sig. Många av plantorna verkar ha kommit dit mer eller mindre oplanerat vilket ger ett rörigt intryck. Rabatterna är inte heller planerade efter blomning vilket innebär att under vissa perioder kan det blomma och

ge färg och prakt åt gården, medan det under andra inte finns något som utmärker sig. På en sådan här central plats och med mangårdsbyggnaden som vacker kuliss bör man se till att ha en ständig växling mellan färg och form för att alltid hålla platsen levande.

Fig.14 Smala rabatter utanför Vingårdssalen
(Foto: Emma Fritz, 2006)

Längs med träverkstadens husfasad på Spelverksgården har det etablerat sig förvildad praktkungsljus (*Verbascum speciosum*), myskmalva (*Malva moschata*) och oxtunga (*Anchusa officinalis*). Somliga anser att det är vackert vilket jag instämmer i, men man måste också beakta konsekvenserna av att låta dem sprida sig fritt. Både kungsljus och myskmalva har ett mycket kraftigt rotsystem med pålrot vilket gör dem mycket besvärliga att få bort när de väl har etablerat sig. Det kan även innebära fula ingrepp då dessa tas bort i en perennrabatt. Vidare kan man påpeka att skötselnivån ökar då man ska se till att spara bara de "vackra" ogräsen eftersom det mellan dessa blommande växter etablerar sig även annat ogräs som inte upplevs lika vackert, utan mer skräpigt.

Fig.15 Praktkungsljus (*Verbascum speciosum*) längs med träverkstadens husfasad
(Foto: Emma Fritz, 2006)

Stora delar av Spelverksgården och Vingården har kalkflisor som markbeläggning. Denna fortsätter även runt mangården och utgör här en gång. Skötseln innebär att hålla tillbaka gräset som växer upp i beläggningen. Detta kan göras med linröjare eller gräsklippare. Arbetet försvåras dock av de ojämnheter som uppstått på många ställen, vilket gör att man inte kommer åt. Dessutom tar det mycket lång tid att sopa upp det gräsklipp som blir kvar efter att man har antingen klippt eller röjt. Detta är dock nödvändigt för att skapa ett välkött uttryck. I Lustgården består skötseln framförallt av gräsklippning och kantröjning. Arbetet försvåras dock av att man inte har välordnade trädspelar runt stammarna vilket gör att man riskerar att komma för nära stammarna med maskinerna. Detta gör att man lätt skadar trädet allvarligt. Om man å andra sidan inte röjer växer det snabbt upp högt gräs vid stammarna vilket ger ett eftersatt intryck.

1.4 Önskan om förändring

Utifrån de problem som nämnts i föregående avsnitt finns nu bland personalen på Capellagården önskan om förnyelse av Spelverksgården, Vingården och Lustgården.

Här nedan redovisas de förslag som lämnats mig inför det här arbetet.

1.4.1 Träavdelningens förslag

Följande punkter är direkt citerade från det brev som träavdelningens personal gav mig. De förslag i kursiv stil ingår inte i det område som gäller för den här uppsatsen och har därför inte tagits hänsyn till i det framtagna förslaget. De får ändå stå kvar då listan ska återges i sin helhet.

Se situationsplan med numrering på nästa sida!

1. Tydligare gestaltning – inte bara kungsljus
2. Förfina bänkplatserna, stärka upp entrén
3. Sidoentrén (oxvandringen) plana ut marken och förtydliga entrén historiskt och idag
4. Tydlig och välkomnande entré. Bygga nytt porthus för expedition etc.
5. Plattgång till textils trycklokal
6. Arbetsyta under sommaren – amfiteater!
7. Stor och liten grind med belysning i eller vid grindstolparna
8. *Större och tydligare torg med mer plats för trädet (asken)*
9. *Avslut och färdigställa*
10. *Bänkyta (almen)*
11. *Skapa tydlig siktlinje (vista)*
12. Gångstig i slänten
13. Grillplats
14. Öppenyta (Lustgården)
15. *Ateljéns studieyta vid utomhusaktiviteten*

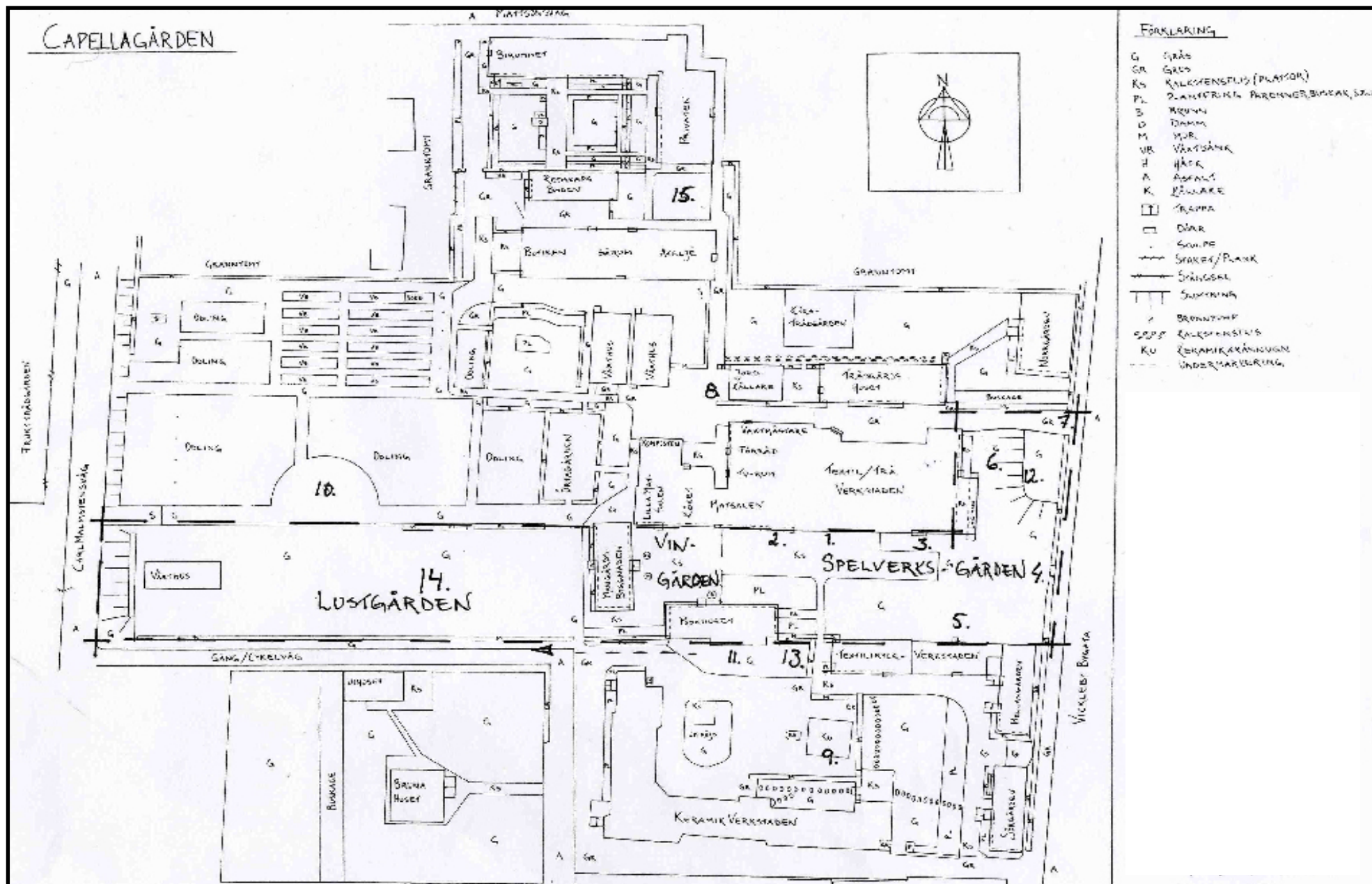

Fig.16 Situationsplan med numrering för träavdelningens förslag till förändring (Ritning: Emma Fritz, 2006)

1.4.2 Textilavdelningens förslag

Följande text är direkt citerat från det brev som gavs mig inför det här arbetet.

"I våras när värmen blev allt för besvärlig uppe i vävsalen försökte jag finna en plats för enskilt elevsamtal ute i trädgården. Ett viktigt samtal där jag/vi inte vill bli avbrutna. Framförallt att den studerande skulle känna sig trygg att prata utan att bli "avlyssnad". Jag sökte en sittplats med bord där vi kunde föra anteckningar.

Just nu kommer jag inte ihåg vart vi tog vägen efter flera misslyckade försök, inomhus fick vi sitta i alla fall. Jag skulle uppskatta fler mindre "privata" sittplatser i trädgården."

Med vänlig hälsning

Berit Grybäck, Lärare på textilavdelningen

1.4.3 Trädgårdsavdelningens förslag

Trädgårdsavdelningens personal har uttryckt önskemål om tydligare struktur på området och mer tilltalande växtmaterial. Eftersom trädgårdseleverna använder hela trädgården som sitt studierum är en mångfald och variation i arter önskvärd. Dessutom anser man att brunnen borde tas fram då den utgör ett mycket vackert inslag på gården men som idag kommer i skymundan. Vidare finns det önskemål om att den vackra husfasaden med kalksten vid tryckverkstaden borde ges mer uppmärksamhet genom en uteplats eller med växtlighet.

1.4.4 Keramikavdelningen förslag

Inga förslag inkom från keramikavdelningen.

1.4.5 Historiska, estetiska, pedagogiska och skötselmässiga värden

Utöver de olika avdelningarnas framtida förslag har man önskemål om att förnyelsen även måste ta hänsyn till platsen historiska värden och bakgrund. Hur har gården sett ut tidigare och vilka delar bör behållas utifrån historiska beaktanden? Eftersom de flesta byggnader är från 1800-talet och några även från 1700-talet vill man att dessa ska samverka med den omkringliggande trädgården och därmed bibehålla den ursprungliga karaktären.

Vidare är ett lågt skötselperspektiv viktigt att ta hänsyn till då det idag inte finns några ekonomiska resurser som kan upprätthålla en hög skötselnivå. Dessutom måste det estetiska värdet prioriteras liksom det pedagogiska då platsen ska verka som en inspirerande miljö för konstnärligt utövande och som studieplats för trädgårdseleverna.

2 - HISTORISK LITTERATURSTUDIE

2.1 Bondens trädgård i Sverige under 1800-talet

2.1.1 Trädgården tillhörde maktens folk

Generellt kan man påstå att före 1800-talet tillhörde en vacker trädgård med definitionen stil- och prydnadsträdgård endast samhällets övre skikt. Trädgården var ett uttrycksmedel för status och inflytande och makten var det redskap som formade och gav upphov till dess olika stilriktningar. Den enskilde bonden hade inga möjligheter att använda sin mark på ett sådant sätt. Dennes odlingar var endast nyttobetonade och nödvändiga för överlevnaden. Under 1800-talet sker dock en rad förändringar som gör att även bonden så småningom skaffar sig en trädgård.

2.1.2 Bönderna - Ett fattigt folk

Samtidigt med den franska revolutionen och Gustav III:s övertag av makten i Sverige befinner sig den svenska befolkningen i nöd. Den breda massan lever av jordbruk och i slutet av 1700-talet råder missväxt. Hungersnöden skördar över hundratusen svenskar liv. Vid den här tiden innebar det var tjugonde svensk. Dessutom härjar andra farsoter som smittkoppor och syfilis. Den dystra trenden vänder så småningom i början av 1800-talet som ett resultat av nya jordbruksreformer, potatisens intåg och vacciner mot sjukdomar. Därmed stiger åter befolkningssiffran i Sverige.

(Häger m.fl. 1980, s.139)

2.1.3 Tidens anda - Upplysningen

Itidens anda låg upplysningens tilltro på vetenskapen och individen och nu ville man med dessa redskap förbättra Sveriges ekonomi. Myndigheterna ville få igång den jordbrukande befolkningen, det vill säga tre av fyra svenskar, till självhushållning. Dessutom skulle en ökad produktion ge ett överskott som skulle få igång exporten till utlandet. På detta sätt skulle säkra ekonomiska medel komma in i stadskassan. Olika åtgärdsprogram började formuleras och hos myndigheten var optimismen stor. (Häger m.fl. 1980, s.125)

2.1.4 Enskifte och Laga skifte

Den mest radikala åtgärden som vidtogs i hopp om fler nyodlingar var de olika skiftesreformerna. Några hade ägt rum redan i slutet av 1700-talet men de två skiftena som konkret innebar förändring för jordbruket, var

enskifte och laga skifte som skedde år 1807 respektive år 1827.

(Forslund, 2001, s.59) Detta innebar att gårdarna i byn skulle flyttas ifrån varandra och därmed skulle mer plats ges åt större odlingsarealer.

Hur stora förändringarna blev och i vilken mån utflyttningen verkligen skedde skiljer sig åt i landet. Där det dock genomfördes blev nu förutsättningarna för större odlingar förbättrade, men bonden förlorade också den sociala bygemenskapen. Vidare tog det tid att bygga upp sitt nya hem och bereda de nya odlingsområdena. Utifrån det förstår man att bonden inte var speciellt intresserad av att odla mer, än mindre införa nya främmande grödor i sin produktion.

2.1.5 Hushållningssällskap

Problemen efter skiftena blev snart märkbara men fler åtgärder väntade. Tidigare hade varje län haft en s.k. länschef som ansvarat för tillsynen av jordbruket, men då denna tjänst tagits bort stod bönderna utan tillsyn. Nu förstod man emellertid att bönderna behövde stöd och uppmuntran om produktionen skulle komma igång. Lantbruksakademien som grundats i början av 1800-talet fick i uppdrag att ansvara för bildandet av hushållningssällskap ute i länen. (Flinck, 1984, s.157) Det första sällskapet bildades på Gotland år 1800 och det sista i Kopparberg år 1851 men de flesta bildades runt år 1814. (Linde, 1935, s.358) Det var främst herrgårdsägare, inspektorer, präster och högre tjänstemän som var medlemmar men även några bönder fanns representerade.

Härmed startades en intensiv propaganda för att få de svenska bönderna att börja odla nya grödor för självhushållning och export. Genom föreläsningar och skrifter försökte man nå ut till sin målgrupp. Man anordnade provodlingar av nya grödor som olika sorters potatis, tobak, foderväxter och medicinalväxter. (Flinck, 1984, s.157) Hushållningssällskapen började efterhand att anställa s.k. länsträdgårdsmästare som senare skulle få titeln trädgårdskonsulter. (Ilminge, 2002, s.14)

Länsträdgårdsmästarna fick stor betydelse för trädgårdsutvecklingen i Sverige. De hjälpte bland annat till att rita trädgårdar, främst till präster, herrgårdar, skolor och storbönder och styrde därmed trädgårdarnas utformning. De s.k. småbönderna fick ingen direkt hjälp då de anläggningar som rekommenderades inte var tillämpbara på den mindre täppan. Man kan ändå märka att de större anläggningarna senare har påverkat de mindre bondgårdarnas trädgårdar i dess utformning. (Abelin, 1932, s.9)

Hushållningssällskapen hjälpte även till att bilda s.k. fruktodlarföreningar som under lång tid delade ut och premierade fruktträd och bärbuskar till befolkningen på landsbygden. (Ilminge, 2002, s.14)

2.1.6 Skolträdgårdar

Den tredje åtgärden riktade sig mot de unga. Antagligen hoppades man på att barnen på detta sätt skulle få en gedigen kunskapsgrund som senare skulle resultera i ett mer självklart odlande. År 1842 kan man läsa i folkskolestadgan att man önskade att lärarna skulle lära barnen trädgårdsskötsel vilket främst innebar odling av nyttoogrödor som grönsaker, frukt och bär. Om det var möjligt skulle man ha tillgång till ett trädgårdsland på skolan. Lärarna blev liksom prästerna förespråkare för trädgårdsodlingen. (Israelsson, 1996, s.18)

I och med att det blev obligatoriskt att gå i skolan ökade läskunnigheten bland allmogens folk. Därigenom kunde man nå ut med information genom skrifter och böcker. Svenska trädgårdsföreningen startades år 1832 och magister Olof Eneroth vid dennas elevskola gav ut två böcker som kom att betyda mycket för trädgårdsutvecklingen bland bönderna. (Israelsson, 1996, s.19) I sin bok "Trädgård för allmogen" (1857) skriver Eneroth i inledningen:

"Trädgårdsskötseln på landsbygden i Sverige har alltför länge varit försummad. Orsakerna äro mångahanda. Men när i senare tider lantbruket gått framåt, så får man alltmer både sinne och medel äfwen för trädgårdsodling. Man börjar alltmer inse, att ett stycke jord, odlad för frambringande af trädgårdswäxter wäl kan betala det arbete och den kostnad, som därpå nedläggas." (Eneroth, 1857)

En annan person som kom att betyda mycket för utvecklingen av bondens trädgård var "gartner" Daniel Müller som också verkade vid läroanstalten i Svenska Trädgårdsföreningen. Han skrev bland annat böckerna "Theoretisk-Praktisk anvisning att anlägga och underhålla trädgårdar" (1848) och "Trädgårdsvännen, anvisning att anlägga och underhålla trädgårdar..." (1858).

Både Eneroth och Müller var väl medvetna om de nya trädgårdstrender som florerade ute i Europa vid slott och herrgårdar och som dessutom kommit till svenska stora trädgårdsanläggningar. Det var dessa trender som även kom att prägla många av de nyanlagda allmogeträdgårdarna i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

2.2 Trädgårdens utformning

2.2.1 Kvarter och Korsgång

I vilken utsträckning bonden har utformat sin trädgård då odlingarna främst var nyttobetonade verkar det råda delade meningar kring. Troligtvis har den förekomsten varierat geografiskt. Vanligast var att bonden inte hade någon speciell plan för sin odling eftersom det ofta var dåligt med utrymme på gården. Man odlade där det fanns plats. (Flinck, 2002, s.168) På vissa ställen har bonden haft förutom sina större monokulturer även odlingar som i sin indelning påminner om de medeltida klosterträdgårdarnas odlingar med benämningar som Kålgård, Humlegård, Kryddgård och Fruktgård. (Flinck, 1984, s.149) Där har även den typiska klosterträdgårdens utformning varit gällande. Klosterträdgården var ofta symmetrisk och rätvinklig.

Det var vanligt att man delade in odlingarna i fyra kvadratiska bäddar med gångar emellan, den s.k. korsgången. I mitten placerades ibland en brunn eller en finare växt eller ett träd. Denna utformning var funktionell och praktisk vilket underlättade arbetsinsatsen. (Skougård, 1984, s.4-6)

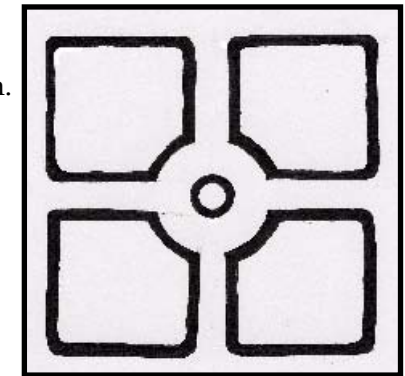

Fig.17 Schematisk illustration över korsgång och kvarter. (Illustration: Emma Fritz, 2007)

Korsgången var också ett typiskt inslag i de italienska renässans-trädgårdarna under 1400-talet och spred sig sen över Europa. I Holland och Tyskland var det främst borgarklassen som tog upp stilriktningen och senare kom även den tyska adeln att använda den i sina stora anläggningar. (Blennow, 2002, s.138) Den holländska borgarstilen spred sig snart till Danmark. Man utgick från korsgången och de fyra rätvinkliga kvarteren, formade parterrer (planteringar i broderimönster), planterade färgstarka blomsterrabatter och började snart även dekorera med glaskulor och snäckor. (Blennow, 2002, s.142)

Fig.18 Korsgång och kvarter, Pildammsparken i Malmö, en modern anläggning med ett formspråk med medeltida anor (Foto: Emma Fritz, 2007)

Härav förstår man att den praktiska indelningen med kvarter och korsgång var ett arv från den medeltida klosterträdgården men också från den italienska renässansen. Från Danmark spred sig strömningarna till Sverige och i första hand Skåne. Fram till mitten av 1800-talet var det främst korsgången och kvartersindelningen som var den mest använda utformningen i bondens odlingar. Kvarteren var ofta kantade med buxbom (*Buxus sp.*), lavendel (*Lavandula angustifolia*) eller isop (*Hyssopus officinalis*). (Hansson, 1997, s.109)

2.2.2 Daniel Müller

I sin bok "Theoretisk-Praktisk anvisning att Anlägga och Underhålla Trädgårdar" (1848) tar Müller upp tre trädgårdsstilar som ligger rätt i tiden, den franska, den engelska och den tyska. Han förklarar att den franska och den engelska stilen helt skiljer sig från varandra. Då den franska leder sin huvudgång mitt genom trädgården (Fig.20) låter den engelska föra den åt sidorna (Fig.19). Den tyska stilen är däremot ett mellanting mellan de båda (Fig.21). Från den engelska stilen har den tagit gräsplanerna, de organiska gångarna och lundarna medan den har tagit symmetrin från den franska. (Müller, 1848, s.3) Den senare så vanligt förekommande blomster rundeln framför boningshuset kan på ett mycket klart sätt illustrera den tyska stilens mönster. (Flinck, 2002, s.170)

Fig.19 Engelska Stilen

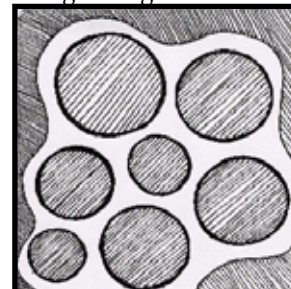

Fig.20 Franska Stilen

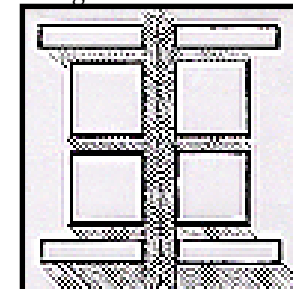
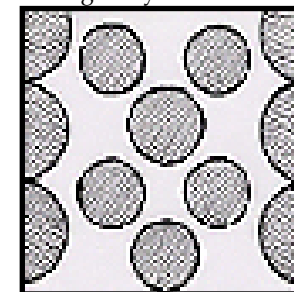

Fig.21 Tyska Stilen

(Illustrationer: Emma Fritz, 2007)

Trots att Müller tydligt förespråkar den engelska stilen så kan den franska stilen, menar han användas där trädgården inte är så stor och ligger i nära anslutning till större byggnader. I en sådan liten trädgård skulle den engelska stilens rika inslag av olika element inte komma till sin rätt. Vidare påpekar dock Müller att den franska stilen aldrig får användas i sin helhet eftersom de fyrkantigt klippta häckarna och pyramiderna av träd och buskar är [...onekligen fula och onaturliga...].

"Aldraminst får man ombilda dem i form av djur, människor och dylikt, något, som egentligen bör anses såsom en sjuklig utväxt af denna stil."

(Müller, 1848, s.4)

Den rektangulära formen är trädgårdens ursprungsform och det löper alltid en mittgång som delar denna i två delar som leder fram till boningshuset. På båda sidor om gången förlade man rabatter som i sin tur skulle stödjas av alléträd eller höga häckar. Alla rabatter med växter skulle kantas med låga buxbomshäckar i fyrkantig form.

Fig.22 Mittgång och rabatter kantade med buxbom (*Buxus sp.*), Pildammsparken i Malmö, modern anläggning med formspråk med medeltida anor (Foto: Emma Fritz, 2007)

Vidare tar han upp några element som dock tillhör den franska stilen men som passar bäst i den större trädgården t. ex. lustparken, bosquets (skogs/trädplanteringar i grupper), labyrinten, allén, lövsalsgången och valvgången. Andra detaljer som kunde tillhöra den franska trädgården var statyer och grässkulpturer t.ex. soffor av gräs. (Müller, 1848, s.7)

Den engelska stilen är enligt Müller den mest okonstlade stilen, som liknar naturen självt och som trädgården bör efterlikna. Huvudintrycket skall åstadkomma behag och på vissa platser stilla melankoli. (Müller, 1848, s.11)

Han beskriver den engelska stilen som då man blickar ut över ett landskap och möter gräsmattor med dungar av träd och buskar, en slingrande å som kröker sig bakom kullen och som till slut mynnar ut i en spegelblank sjö där trädens kronor speglar sig i ytan. Han talar om lundar och lövsalar och en rikedom av växtarter ty den engelska trädgården kan överträffa naturen självt genom ännu frodigare grönska och färgspektra. Müller menar att det finns så många arter från Nordamerika, Asien och södra Europa som fungerar alldeles utmärkt även i Sverige varför vi kan fylla våra trädgårdar med "tusentals växtalster". (Müller, 1848, s.12)

Müller förespråkar den engelska stilen, som ska erbjuda en naturlig variationsrikedom, som naturen självt, men han delar även in trädgården i olika avdelningar såsom blomsterträdgård, lustträdgård,

köksträdgård, rosenträdgård och fruktträdgård, vilket påminner mycket om den medeltida klosterträdgårdens indelningar. Skillnaden mellan blomsterträdgården och lustträdgården är, menar Müller att medan lustträdgården erbjuder en mängd olika scenerier ska blomsterträdgården erbjuda en mångfald av olika växtslag. (Müller, 1848, s.66) Dessutom redogör han för en variant av lustträdgården. Denna ska endast innehålla nyttiga växter med god avkastning, alltså bärande träd, buskar och örter. (Müller, 1848, s.77)

Han nämner att valnötsträdet (*Juglans regia*) och den äkta kastanjen (*Castanea sativa*) hör till de vackraste trädslagen och bör ingå i denna lustgård om klimatet tillåter. Även mispel (*Mespilus germanica*) och kornelkirsche (-) i buskform vid sidan om krusbär (*Ribes uva-crispa*), vinbär (*Ribes nigrum/rubrum*) och hallon (*Rubus idaeus*) skulle passa utmärkt, gärna på stam. (Müller, 1848, s.79) Müller anser även att örtartade nyttiga växter borde ges utrymme och han nämner smultron (*Fragaria vesca*), sparris (*Asparagus officinalis*), plumage- och fjäderkål (*Brassica* -) och matrabarber (*Rheum rhabarbarum*). (Müller, 1848, s.77)

2.2.3 Olof Eneroth

Till skillnad från Müllers bok riktar sig Eneroths bok "Trädgårdsbok för allmogen" (1858) mer direkt till bönderna och den mindre trädgården. Han utgår från en plan som han detaljerat redogör för gällande anläggning, utformning, jordmån, läge och innehåll. Planen är främst en köksträdgård med en symmetrisk struktur och indelning av olika bäddar med både nytto- och prydnadsväxter.

Trädgården bör ligga på en solig plats, helst i söderläge. Dess form bör vara fyrkantig eller rektangulär och måste inhägnas. Detta kan göras med staket men det bästa är, menar han att plantera en häck av bok (*Fagus sylvatica*), ärtträd (*Caragana* -), hagtorn (*Crataegus* -) eller gran (*Picea abies*). Vidare tar han upp hur köksträdgården ska delas in i olika lister och kvarter och vad dessa ska innehålla. Bilden visar den fyrdelade kvartersindelningen som vi känner igen från korsgången. Det är en blandning av fruktträd, prydnadsbuskar, perenner, ettåriga och nyttoväxter. Det ska även finnas vatten nära till hands, gärna en brunn i något av hörnen. Även en lövsal eller berså, som vi känner den, i avslutning på mittgången. (Eneroth, 1858, s.1-3)

2.3 Historiskt växtmaterial

2.3.1 Växtartlista, Bondgårdar och Torp, tidsperiod 1800-1850

På bondens täppa fanns främst nyttoväxter som användes både som föda och medicin. Det var ofta växter som självsådde sig och som därmed stannade kvar naturligt. (Flinck, 2002, s.172)

Nedan följer ett urval av arter som har förekommit på bondgårdar och torp i Sverige under angiven tidsperiod.

Nyttoväxter

Anis - *Pimpinella anisum*
Bondböna - *Vicia faba*
Bondtobak - *Nicotiana rustica*
Cikoria - *Cichorium intybus v. radiosa*
Den gode Henriks målla – *Chenopodium bonus-henricus*
Dill - *Antheum graveolens*
Fläder - *Sambucus nigra*
Gräslök - *Allium schoenprasum*
Hampa - *Cannabis sativa ssp sativa*
Hassel - *Corylus avellana*
Humle - *Humulus lupulus*
Kamomill - *Matricaria chamomilla*
Krikon - *Prunus domestica ssp insititia*
Krusbär - *Ribes uva-crispa*
Krusmynta - *Mentha spicata v. crispata*
Kummin - *Carum carvi*
Surkörsbär - *Prunus cerasus*
Fågelkörsbär - *Prunus avium*
Libbsticka - *Levisticum officinale*
Lin - *Linum usitatissimum*
Malört - *Artemisia absinthium*
Morot - *Daucus carota ssp sativus*
Persilja - *Petroselinum crispum*
Piplök - *Allium fistulosum*
Plommon - *Prunus domestica*
Potatis - *Solanum tuberosum ssp*
Rotpersilja - *Petroselinum crispum ssp tuberosum*
Rödbeta - *Beta vulgaris ssp*
Röd lök - *Allium cepa*

Trädgårdsmålla - *Atriplex hortensis*
Vinbär - *Ribes rubrum*
Virginiatobak - *Nicotiana tabacum*
Vitlök - *Allium sativum*
Äpple - *Malus domestica ssp*
Ärta - *Pisum sativum ssp*

Prydnadsväxter

Alm - *Ulmus glabra*
Ask - *Fraxinus excelsior*
Asp - *Populus tremula*
Bondpion – *Paeonia x festiva*
Brandgul lilja - *Lilium bulbiferum*
Gran - *Picea abies*
Hägg - *Prunus padus*
Opiumvallmo - *Papaver somniferum*
Oxel - *Sorbus intermedia*
Pingstlilja - *Narcissus poeticus*
Randgräs - *Phalaris arundinacea picta*
Ringblomma - *Calendula officinalis*
Ros - *Rosa gallica*
Rönn - *Sorbus aucuparia*
Salvia - *Salvia officinalis*
Skogslind - *Tilia cordata*
Skogslönn - *Acer platanoides*
Stockros - *Althaea rosea* och *Althaea ficifolia* (flerårig)
Syren - *Syringa vulgaris*
Trädgårdsiris - *Iris x germanica*
Vänderot - *Valeriana officinalis*
Åbrodd - *Artemisia abrotanum*
Ålandsrot - *Inula helenium*

(Flinck, 1984, s.155)

Fig.23 Stockros (*Althaea rosea*) Capellagården
(Foto: Emma Fritz, 2002)

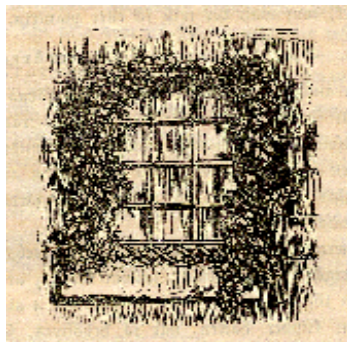
2.3.2 Växtarter, Bondgårdar och Torp, tidsperiod 1850-1930

Under den senare delen av 1800-talet började hushållningssällskapen att förse bönderna med fröer importerade från Nordamerika och Asien vilket fick en explosionsartad utveckling gällande det tillgängliga växtsortimentet i Sverige. Det var även då Eneroth och Müller gav ut sina böcker som innehåller mycket omfattande växtlistor. Man får därmed anta att dessa arter och sorter var möjliga att få tag på i Sverige.

Det är inte möjligt att redogöra för alla dessa då återgivningen inte skulle bli korrekt, här kan bara nämnas några som kan vara av intresse för uppsatsen.

Under den här tiden blev sockret billigare vilket bidrog till att bönderna började odla bärbuskar och rabarber (*Rheum rhabarbarum*). Det blev också vanligt med hallon (*Rubus idaeus*), jordgubbar (*Fragaria x ananassa*) och smultron (*Fragaria vesca*). Kryddor som tillkom i bondens täppa kunde vara isop (*Hyssopus officinalis*), mejram (*Majorana hortensis*), spansk körvel (*Myrrhis odorata*) och timjan (*Thymus vulgaris*). Vidare kunde lite ovanligare grödor förekomma som jordärtskockor (*Helianthus tuberosus*), purjolök (*Allium porrum*), fänkål (*Foeniculum vulgare*), pumpor (*Cucurbita pepo*) men även spenat (*Spinacia oleracea*) och trädgårdssyra (*Rumex rugosus*). (Flinck, 1984, s.176)(Israaelsson, 2000) Dessutom började bonden även att ta in fler växter som odlades enbart för sitt prydnadsvärde i sin trädgård. Följande arter har idag blivit lite av de s.k. "gammeldags" växternas klassiker. Hit brukar höra akleja (*Aquilegia vulgaris*), borstnejlika (*Dianthus barbatus*), daglilja (*Heemerocallis flava*), kejsarkrona (*Frittilaria imperialis*), krollilja (*Lilium martagon*), löjtnantshjärta (*Dicentra spectabilis*), myskmalva (*Malva moschata*), studentnejlika (*Lychnis chalcidonica*) och lammöron (*Stachys lanata*).

Det blev också vanligt att använda en del klätterväxter som prydnad på verandan eller kring fönstren t. ex. vildvin (*Pharthenocissus quinquefolia*) och kaprifol (*Lonicera caprifolium*). Buskar som kom att få stor betydelse i böndernas trädgårdar var forsythia (*Forsythia x intermedia*), doftschersmin (*Philadelphus coronarius*) och plymspirea (*Aruncus dioicus*). (Flinck, 1984, s.182)

Klätterväxter kring fönster (Eneroth, 1858)

Dessutom blev det möjligt att få tag på mer exotiska träd och buskar som förutom sitt dekorationsvärde också hade ett nyttovärde. I Müllers bok kan man t. ex. hitta äkta kastanj (*Castanea sativa*), valnöt (*Juglans regia*), mullbär (*Morus alba*). Dessutom kan man hitta lite ovanligare arter som tulpanträd (*Liriodendron tulipifera*), korstörne (*Gleditsia triacantha*), robinia (*Robinia pseudoacacia*), ginkgo (*Ginkgo biloba*), pagodträd (*Sophora japonica*) och gudaträd (*Ailanthus altissima*).

Fig.25 Akleja
(*Aquilegia vulgaris*)

Fig.26 Apotekarros
(*Rosa gallica*)

Fig.27 Fingerborgsblomma
(*Digitalis purpurea*)

(Foto: Emma Fritz, 2002)

2.4 Öland

2.4.1 Öland – ett unikt landskap

De öländska förutsättningarna skiljer sig mycket från fastlandet. De två viktigaste odlingsfaktorerna är den öländska berggrunden och klimatet. Kalkberggrunden är mycket unik och i Sverige återfinns den bara på Gotland och på enstaka mindre arealer på fastlandet. Det är kalkgrunden som ger upphov till landskapets rika flora med t.ex. orkidéer och alvarmarker men även till raukområden och ett unikt odlingslandskap. (Forslund, 2001, s.15)

Fig.28 Alvaret ovanför Vickelby
(Foto: Emma Fritz, 2002)

Fig.29 Stranden vid Albrunna,
s.v Öland
(Foto: Emma Fritz, 2002)

Klimatet är maritimt och tillsammans med de geologiska förhållandena ger det en unik växt- och djurvärld. Östersjöns vatten fungerar vintertid som en värmereservoar och ger milda vintrar men istället är våren och försommaren sval då västliga vindar för bort det varmare ytvattnet och ersätts av kallare bottenvatten som ger en kylande effekt på den varmare landmassan. Tillgången på vatten och markens förmåga att magasinera vatten har historiskt varit betydelsefull för människans försörjning på ön. (Forslund, 2001, s.29)

Arkeologiska utgrävningar visar på att Öland har en 12 000 årig bebyggelsehistoria. För 6000 år sedan började man bedriva boskapsskötsel på ön som fram till 1800-talet var öns viktigaste näring. I samband med det uppstod odlingslandskapet där ången har haft en stor betydelse för landskapet då den gav förutsättningarna för djurhållning med bete och vinterfoder. Under medeltiden odlade man även spannmål, främst korn som exporterades till hela östersjöområdet i form av malt och öl. (Forslund, 2001, s.53) Ända fram till år 1634 var Öland ett eget lagmansdöme och räknades som ett eget land, därefter införlivades det med Kalmars landshövdingedöme. (Forslund, 2001, s.52)

Det öländska odlingslandskapet är mycket unikt och idag har södra Ölands odlingslandskap utsetts till Världsnaturarv av Unesco. Kriterierna för att uppfylla dessa krav är att området har en unik kulturell tradition som fortfarande existerar i markanvändning, markindelning, ortnamn, bebyggelse och biologisk mångfald. (Forslund, 2001, s.88)

Fig.30 Odlingsfält mellan Vickelby och Resmo, Öland
(Foto: Emma Fritz, 2002)

Fig.31 Vallmofält vid Öj, Öland (Foto: Emma Fritz, 2006)

2.4.2 Den öländska bondgårdens utformning under 1800-talet

Öland är ett typiskt bondeland. Här har det aldrig funnits någon betydelsefull herrgårdsbebyggelse utan det är bonden och dennes näringar och bostäder som format landskapet. (Hofrén, 1933, s.5)

Att bondgårdarna på Öland skulle vara typiskt "öländska" i sin utformning är inte sant. Detta är annars en vanlig uppfattning då man ser till de bevarade s.k. radbyarna och dess regelbundna struktur. Dessa utgör en speciell karaktär i landskapet som vi inte längre känner till på fastlandet, men faktum är att denna bystruktur har förekommit i hela Mellansverige. Skillnaden är att på Öland har denna bystruktur fått leva kvar då landskapets förutsättningar med mager och svårbrukad alvarmark inte kunde nära bonden. På fastlandet bröt man däremot den radbystruktur som var och flyttade ut från byn vid de olika skiftena.

Radbyn som fenomen har sitt ursprung i de medeltida byggnadslagarna, t. ex. Östgöotalagen från 1200-talet. Här stod det tydligt hur byn skulle utformas och vilka mått som skulle vara gällande. De flesta radbyar på Öland idag är dock från början av 1800-talet men fortfarande kan man skönja vissa äldre drag som har bevarats i dess byggnadssätt. De flesta byarna ligger längs med Ölands två huvudvägar, den ena vid den västra landborgen och den andra vid den östra strandvallen. (Forslund, 2001, s.115) Gårdarna i den typiska radbyn ligger antingen på den ena sidan av gatan, s.k. enkelradby eller åt båda hållen, s.k. dubbelradby. Bebyggelsen är mycket tät och är utåt bygatan orienterad i söder-norrläge eller väst-östrläge. Tomten är ofta långsmal och har formen av en rektangel. Från vägen kan man inte se in på gårdstomten då antingen ladugården eller i vissa fall mangårdsbyggnaden är placerad där. Ofta förekommer ett s.k. portskjul som ingång till gårdstomten.

Fig.32 Radbyn Lilla Frö,
Öland
(Foto: Emma Fritz, 2007)

Om det inte finns någon ladugård kan det ändå finnas en hög och tät s.k. brädport. Härifrån kommer man in på gårdsplanen som är kringbyggd av olika byggnader. Ofta ligger mangården eller som den också kallades förr "oppgåll" på motsatt sida portskjulet. Gårdsplanen är uppdelad i två planer vilka skiljs åt med en vacker stenmur, häck eller med ett staket. Ibland av en låg mur med staket ovanpå. Två välarbetade grindstolpar och en järngrind skapar en öppning mellan gårdarna. Denna gårdsindelning var förr utmärkande för större delen av Götaland, framförallt i Småland och i Östergötland. (Hofrén, 1933, s.35)

Fig.33 Portskjul Lilla Frö (Foto: Emma Fritz, 2007)

Fig.34 Omkringbyggd gård, fägården och mangården, här med häck som avgränsning,
Lilla Frö (Foto: Emma Fritz, 2007)

Den första gårdsplanen efter portskjulet kallades för fägården. Marken här var ofta täckt med kalkstensplattor s.k. kalkflis. Här höll man djuren och här förlades ofta gödselstacken. Längs staketet eller muren fanns ofta en vattenho till djuren av kalksten och ibland även en slipsten, annars var denna gårdsplan helt öppen. Den andra gårdsplanen, mangården, hade också kalkflis som markbeläggning. Denna gård var till för folket och där låg ofta en brunn med hög brunnsstäng s.k. vipp. Innanför grinden planterade man ofta ett eller två s.k. vårdträd. Byggnaderna som låg runt mangården var ofta sommarkök och bryggeri. De små öppningar som bildades mellan dessa längor och mangården brukade täppas till av ett staket eller en grind. Bakom mangården var tomten ofta djup där man ibland hade en mindre täppa, fruktträd eller bikupor. (Hofrén, 1933, s.26) Hela tomten var väl inhägnad av kalkstensmurar. Under 1800-talets första hälft ville man skapa ordning och reda på böndernas ägor och verkställde under den här tiden enskiftesdelningar. Detta resulterade i att man började inhägna alla områden för att markera gränserna mellan varje gårds ägor. Resultatet av detta är alla de stenmurar som löper genom det öländska landskapet idag. (Hofrén, 1933, s.21)

Den öländska kalkstenen har som byggnadsmaterial betytt väldigt mycket för den öländska byggnadskulturen och präglat dess karaktär. Den kalkflis som breder ut sig inne på gårdsplanerna ger dessa gårdar tillsammans med den avdelande muren eller staketet sin speciella karaktär.

2.4.3 Den öländska bondens trädgård under 1800-talet

Då radbystrukturen levde kvar på Öland innebar detta att bondgårdarna var fortsatt trånga och att utrymmet var begränsat. Om hur trädgårdsutvecklingen på bondgårdarna såg ut på Öland finns inte mycket skrivet. Man kan ändå studera den generella trädgårdsutvecklingen i regionen eftersom trädgårdarna här, på prästgårdarna, de större godsens och på slotten med stor sannolikhet har inspirerat bonden då även denne senare började anlägga trädgård.

Kalmarläns hushållningssällskap anställde sin förstalänsträdgårdsmästare år 1865 (Linde, 1935, s.360) och Kalmar stadspark anlades under åren 1877-1880. Det är en romantisk park med många exotiska växtslag. (Karlberg, 2005, webbadress) Kungahusets sommarresidens på Solliden på Öland anlade en park år 1906. Den ena delen av parken i engelsk stil och den andra i strikt italiensk barockstil. (Wikimedia, 2006, webbadress) På fastlandet var det många kloster som ägde gårdar på Öland, främst i den sydöstra

regionen. I Össby hade Vadstena kloster sex gårdar. Detta för att fisket var mycket viktigt för den katolska kyrkan. Eftersom klostren är institutioner med lång tradition av odling är det intressant att spekulera kring om detta kunde vara utmärkande på deras gårdar på Öland eftersom klimatet var mer gynnsamt där än på fastlandet. (Forslund, 2001, s.53) Dessvärre har inga uppgifter därom påträffats.

Då Linné år 1741 reser omkring på Öland bor han främst vid prästgårdarna. Några av dessa hade då fina trädgårdar.

"Pesnäs prästgård var bättre byggd än någon annor här på landet och med trädgård utsirad, som är sällsynt här på orten."
(Linné, 1962, s.115)

Från Nordiska museets arkiv har länsstyrelsen i Kalmar fått tillgång till material inför en utställning som ägde rum år 2002, Vårt gröna kulturarv. Materialet består främst av kortfattade nedtecknade beskrivningar av fotografier som är tagna på hus och trädgårdar i Kalmarlän från mitten av 1800-talet och början av 1900-talet. Fotografierna finns inte att tillgå i det material som Kalmar länsstyrelse har utan enbart texterna som beskriver dessa. Här nedan har ett urval gjorts av dessa beskrivningar för att belysa några vanligt förekommande trädgårdselement i regionen.

På komministerbostället Skåningsmåla i Bäckebo socken på norra Öland var mangård och fägård åtskilda med ett staket. På 1880-talet utökades trädgården med bland annat en gräsrundel med blomsterrabatt på gårdsplanen. Vid sidan om denna stod fruktträd.

Från komministerbostället i Torsås socken vittnar beskrivningen om att år 1898 är dess gårdsplan en fyrdelad rundel med sandade gångar runt omkring. I mitten stod en lönn (*Acer platanoides*) och kvartersbitarna innehöll "blommor" (arter anges ej). På var sin sida om verandan stod pyramidpopplar (*Populus nigra Italica*) och vid sidan om huset skymtar syren (*Syringa vulgaris*) och blommor.

I Gärdesrums socken på kyrkoherdebostället i Branthäll återkommer den typiska rundeln med blommor som här även har dekorerats med snäckor. På verandan växer det vildvin (*Pharthenocissus quinquefolia*).

I Torslunda socken på Öland har kyrkoherdebostället år 1918 kvar sin korsgång med fyra kvarter som verkar ha ansetts som lite gammalmodigt vid den här tiden. Även här har man en rundel på gårdsplanen med en lönn (*Acer platanoides*) i mitten. Man har en stenmur som delar av mangården från fågårdens och det finns även en flaggstång, järngrind och grindstolpar som är av trä. Här har man även granar (*Picea sp.*) på tomten.

I Nordiska museets topografiska arkiv kan man även hitta beskrivningar av kopierade planskisser under rubriken **Öland allmänt**. Följande beskrivningar av hur gårdarna såg ut är från början av 1900-talet.

*"Fågården är stenlagd och spjälstaketet mot mangården har vita utsågade knoppar. Blomsterrabatter vid huset med fingerborsblomma (*Digitalis grandiflora*), dahlia (*Dahlia x cultorum*), ljus ros och annan mörk ros (*Rosa sp.*) och även blomland med lavendel (*Lavandula angustifolia*) i kanten och med grönsaker bakom. Halvrunda rabatter under fönstren och bakom mangårdsbyggnaden ligger det odlingsland med bara en gröda. Lång bred gång fram till mangårdshuset och brunn på mangården vid staketet."*

Vad den öländska trädgården kunde innehålla för växter har få uppgifter hittats om. Däremot redogör Linné för en del, både vilda och odlade arter under sin öländska resa år 1741. Många av växterna benämner han med vetenskapliga namn som idag inte stämmer. Dessa har inte analyserats närmare då denna uppsats inte har utrymme för det.

Vilda arter

Adonis – *Adonis vernalis*

Al – *Alnus glutinosa*

Alm – *Ulmus glabra*

Alvarlök – *Allium schoenoprasum ssp alvarense*

Björk – *Betula sp.*

Brunskära – *Bidens tripartita*

Cikoria – *Cichorium intybus*

Getapel – *Rhamnus catharticus*

Fläder – *Sambucus nigra*

En – *Juniperus communis*

Ek – *Quercus robur*

Hagtorn – *Crataegus laevigata*

Hassel – *Corulus avellana*

Hundtunga – *Cynoglossum officinale*

Idegran – *Taxus baccata*

Lind – *Tilia cordata*

Oxel – *Sorbus intermedia*

Oxtunga – *Anchusa officinalis*

Slån – *Prunus spinosa*

Surapel – *Malus*

Tovsippa – *Anemone sylvestris*

Vresros – *Rosa rugosa*

Ölandstok – *Potentilla fruticosa*

Odlade arter

Gräslök – *Allium schoenoprasum*

Hampa – *Cannabis sativa*

Humle – *Humulus lupulus*

Krusbär – *Ribes uva-crispa*

Krusmynta – *Menta spicata var crispata*

Lavendel – *Lavandula angustifolia*

Lin – *Linum usitatissimum*

Malört – *Artemisia absinthium*

Melissa (citronmeliss) – *Melissa officinalis*

Oregano Kungsmynta – *Oreganum vulgare*

Ruta (vinruta) – *Ruta graveolens*

Taklök – *Sempervivum tectorum*

Valnöt – *Juglans regia*

Åkersenap – *Sinapis arvensis*

Ålandsrot (växte även vild) – *Inula helenium*

Ölandstok – *Potentilla fruticosa*

(Linné, 1962)

Dessutom verkar libbsticka (*Levisticum officinale*) och kummin (*Carum carvi*) ha funnits vid de flesta bondgårdar i Sverige när man läser den trädgårdshistoriska litteraturen. Dessa arter har troligtvis förekommit även på Öland.

I en förklaring till en ritning till en trädgård vid Böda Prästgård undertecknad konsult Sigurd Ohlsson, Kalmar år 1919 finner man en växtlista. På listan kan man läsa vildvin (*Pharthenocissus quinquefolia*), jackmanni klematis (*Clematis hybrida* 'Jackmanii'), klängrosor (*Rosa sp.*), rosenmandel (*Prunus triloba*), ginst (*Cytisus sp.*), parksyren (*Syringa chinensis*), vanlig syren (*Syringa vulgaris*), forsythia (*Forsythia x intermedia*), prydnadsapel (*Malus sp.*), snöbollsbuske (*Viburnum opulus* 'Roseum'), syrenhortensia (*Hydrangea paniculata* 'Grandiflora'), olika dvärgfruktträd, hallon (*Ribes idaeus*), vinbär (*Ribes sp.*) och krusbär (*Ribes uva-crispa*).

3 - FRAMTAGNING AV FÖRSLAGET

3.1 Genomförande och Bevarande

3.1.1 Tankeprocessen

För att kunna närma mig uppsatsens syfte har jag valt att gå till väga på följande sätt. Innan jag började att studera de historiska uppgifterna gick jag igenom de förslag som skolans personal lämnat mig. Samtidigt har jag själv försökt föreställa mig platsen så som jag upplever den och tagit ställning till hur personalens förslag skulle fungera på platsen utifrån min tolkning. Under tiden som mina historiska studier har pågått har jag hela tiden beaktat förslagen som finns till den framtida förnyelsen. Genom att ta del av de historiska uppgifterna har jag kunnat komma fram till hur dessa skulle kunna tillämpas samtidigt som de framtida önskemålen tillgodoses. För att exemplifiera mitt tillvägagångssätt kan jag visa på förslaget om att skapa tydligare gångvägar och göra entrén tydligare. Jag ritade då upp dessa linjer på planen och när jag sedan läste om korsgången och den centrala mittaxeln i medeltida trädgårdar och renässansanläggningar fick min idé historiskt stöd och blev därmed tillämpbar. På detta sätt har jag tagit mig igenom hela arbetet och det historiska och det framtida har på detta sätt följt varandra väl.

3.1.2 Kriterier för att utföra förändringar

Alla förändringar som är föreslagna, både stilelement och struktur, har följt följande kriterier:

- Historisk prägel/karaktär.
- Den framtida funktionen.
- Estetiskt tilltalande.
- Låg skötesnivå..
- Trädgårdens användning som pedagogiskt studierum.

3.1.3 Den öländska bondgården - element att bevara

Efter att ha studerat de öländska bondgårdarnas bebyggelsesätt ser man vissa karaktäristiska drag som ger gården sin särskilda prägel. Nedan följer några av dessa typiska element som jag har för avsikt att bevara och/eller förtydliga i förslaget.

- Gårdsplanens uppdelning i fägård och mangård som tydligt avdelas med ett staket, mur eller häck.
- Vårdträdet eller vårdträden innanför grinden på mangården.
- Kalkstensflisen som markbeläggning.
- Brunnen av kalksten, ofta med vipp, som var förlagd på mangården innanför grinden.
- Grinden i smide

Fig.35 Brunnen innanför grinden på Capellagården (Foto: Emma Fritz, 2006)

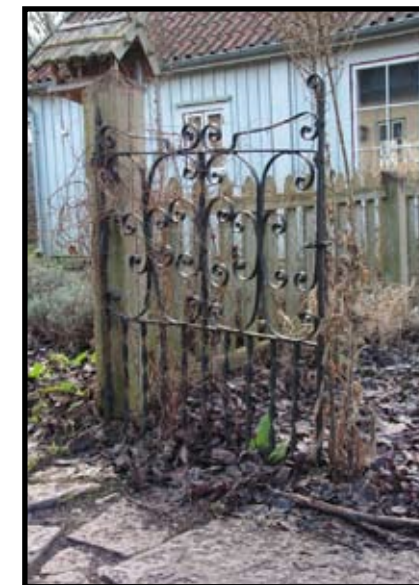

Fig.36 Grinden mellan fägården och mangården på Capellagården (Foto: Emma Fritz, 2007)

Min tanke är att i den utsträckning det går försöka behålla de karaktäristiska dragen som var typiska för en öländsk bondgård under 1800-talet. Eftersom Capellagården idag har kvar många av dessa element anser jag att det ska ses som ett stort historiskt värde och bör därför bevaras. För att ändå kunna tillgodose nya behov i fråga om funktion kan man göra vissa förändringar som inte behöver innebära att man tar bort dessa historiska element utan istället förstärker dem.

Vidare kan det finnas historiska element som kan ha förekommit på gården men som idag är borta. Två sådan är portskjulet och den s.k. oxvandringen. En oxvandring var en konstruktion där man lät hästar eller oxar dra runt en slags stång i en cirkel för att driva maskiner. Denna ersattes senare av ångmaskinen i början av 1800-talet. Förslag från Capellagårdens personal var att man ville upprätta ett portskjul igen för att förtydliga huvudentrén och förtydliga sidoentrén vid träverkstaden där oxvandringen en gång varit placerad. Min tanke är att man skulle kunna utgå ifrån hur dessa element har sett ut och vart de var placerade men därefter skapa något som mer symboliskt kan påminna om dessa.

3.1.4 Historiska stilmönster värda att använda

Under de historiska studierna av stilmönster som har förekommit under 1800-talet, främst i större trädgårdsanläggningar men även i bondens nyttoodlingar och senare i dennes prydnadsträdgård, har jag funnit vissa element som jag vill använda på platsen. Observera att urvalet är hämtat från olika stilar som har omtalats i den historiska litteraturstudien och att målsättningen därmed inte har varit att efterlikna en viss stil.

Mittaxeln som delar trädgården i två delar

Kvartersindelning i fyra delar

Raka och tydliga gångar

Rundel framför mangårdsbyggnaden

Rundade rabatter vid husfasad

Lustgård med bärande nyttoväxter

Inhägnad lustgård

Grässkulpturer i form av soffor

Berså

3.1.5 Historiskt växtmaterial

Gällande växtligheten går det inte att peka ut växter som varit speciellt typiska för den öländska bondgården under 1800-talet då jag inte har hittat några uppgifter specifikt om detta. Förvisso tror jag att det har förekommit arter som varit mer vanliga på Öland i jämförelse med fastlandet. Eftersom Öland har ett speciellt klimat och ön har varit delaktig i intensiva handelsutbyten med länder kring östersjön är chanserna goda att vissa speciella växtarter har införts. Så var fallet i kuststaden Karlskrona dit tyska sjöfarare en gång förde valnötsträdet (*Juglans regia*) och robinian (*Robinia pseudoacacia*). (Ilminge, 2002, s.16)

Pågrund av bristfälliga uppgifter om växter förekommande på Öland under 1800-talet har det historiska växtmaterialet här kommit att gälla Sverige under 1800-talet vilket är vida brett och egentligen mycket intetsägande. Min utgångspunkt har dock varit att välja växter som enligt mitt tycke bidrar till att behålla och förstärka platsens historiska karaktär och som dessutom fungerar på platsen med hänseende på ståndort och skötsel.

4 - RESULTATREDOVISNING

Till detta kapitel:

Se bilaga: **Ritning C - Spelverksgården och Vingården, Förändrad Planlösning**

Se bilaga: **Ritning D - Lustgården, Förändrad Planlösning**

4.1 Spelverksgården och Vingården

Jämför texten med bilaga **Ritning C**.

Varje förändring är numrerad från 1 till 13.

Till varje nummer följer här nedan en kort beskrivning över förändringens historiska, funktionella, estetiska, pedagogiska och skötselmässiga värde.

4.1.1. Förändringar

1. Flytta avgränsningen mellan Spelverksgården och Vingården.

Gårdens historiska karaktär behålls med "fägård" och "mangård" genom den tydliga avgränsningen. Vingården blir därmed större vilket möjliggör för att alla utemöblerna tillhörande matsalen får plats på samma gård. Utrymmet utanför dörren som leder direkt in till matsalen blir rymligare. Oxeln (*Sorbus x intermedia*) och tulpanträdet (*Liriodendron tulipifera*) skapar mer skugga åt bordsplatserna.

Brunnen blir synlig och kan ses som ett estetiskt inslag på platsen.

Med hjälp av vackra och tydliga skyltar kan denna plats göras till en mer privat plats för eleverna vid mattillfällen och utesamlingar.

2. Kalkstensmur istället för trästaket utgör avgränsningen mellan Spelverksgården och Vingården.

Värdet är främst estetiskt och intresseväckande. I muren byggs träsoror in vilket gör att murens funktion både blir att fungera som ett avgränsande element och som ett sittplatselement. Skötselnivån blir lägre då framkomligheten är helt fri för att sköta ogräset mellan kalkflis beläggningen. Annars är det svårt att komma åt ogräs bakom utställda bänkar vid t.ex. en vägg. Det skapas sittplatser på Spelverksgården. I stenmuren planteras olika växtarter av Sedum som fritt får smycka stenen.

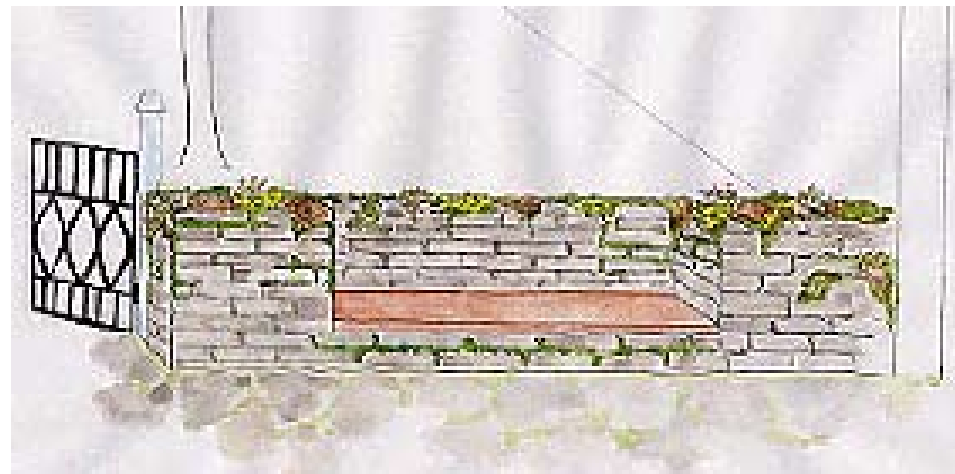

Fig.37 Kalkstensmur med sittbänk och Sedumplantering. (Teckning: Emma Fritz, 2007)

3. Rak mittgång från huvudentrén vid bygatan till mangårdsbyggnaden som hårdgörs med kalkflis.

Ett historiskt stilmönster med rak mittaxel används vilket även tillgodoser dagens önskemål om förstärkt huvudentré och tydligare gångar. Mittgången bjuder in besökaren.

4. Tvärgång från tryckverkstaden till träverkstadens gavel som hårdgörs med kalkflis.

Förbättrar strukturen och ger brukarna av tryckverkstaden en bra gång. Sammanlänkar tryckverkstaden med textilavdelningen på ett enkelt och självklart sätt.

5. Fyra kvartersplanteringar i mitten av Spelverksgården och Vingården.

Fig.38 Kvartersplanteringar som var och en får representera en avdelning på skolan
(Teckning: Emma Fritz, 2007)

Ett historiskt stilmönster med korsgång och kvartersindelning. Fyrtalet passar bra då skolan har fyra avdelningar trä, keramik, textil och trädgård vilka får representeras i var sin del. Bland växterna kan t. ex. en stol av trä, en skulptur av keramik, en gammal spade och en tygmobil som fladdrar i vinden få skymta fram och utgöra ett spännande och intresseväckande inslag.

Förslag på växter

Namn	Ståndort
Berglin - <i>Linum perenne</i>	Full sol, kalk och sand
Brudslöja - <i>Gypsophila paniculata</i>	Full sol, kalk och sand
Buxbom - <i>Buxus sempervirens</i> (kantväxt)	Sol, väl-dränerat
Frilandshibiskus - <i>Hibiscus syriacus</i>	Full sol, väl-dränerat
Gamander - <i>Teucrium chamaedrys</i> (kantväxt)	Full sol
Gillenia - <i>Gillenia trifoliata</i>	Full sol, väl-dränerat
Gräslök - <i>Allium schoenoprasum</i>	Full sol
Indisk fingerört - <i>Potentilla nepalensis</i>	Full sol, sand
Krusbär på stam - <i>Ribes uva-crispa</i>	Sol, vattenhållande jord
Kungsnejlikrot - <i>Geum coccineum</i> 'Borisii'	Full sol, väl-dränerat
Luktpion - <i>Paeonia lactiflora</i>	Sol, kalk och väl-dränerat
Madonnalilja - <i>Lilium candidum</i>	Fullsol,kalk och vattenhållande jord
Rabarber - <i>Rheum rhabarbarium</i>	Full sol
Rosenvial - <i>Lathyrus latifolius</i>	Full sol
Spansk körvel - <i>Myrrhis odorata</i>	Sol, väl-dränerat
Sparris - <i>Asparagus officinalis</i>	Full sol, sand
Stenkyndel - <i>Calamintha nepetoides</i>	Sol, väl-dränerat
Stockros - <i>Althaea rosea</i>	Full sol
Strandkål - <i>Crambe maritima</i> 'Lily White'	Full sol, sand
Tovsippa - <i>Anemone sylvestris</i>	Sol, kalk
Trädgårdsisris - <i>Iris germanica</i>	Full sol, väl-dränerat
Ulleteρνell - <i>Anaphalis triplinervis</i>	Full sol, sand
Vinbär på stam - <i>Ribes nigrum/rubrum</i>	Sol, vattenhållande jord

Genom att samplantera prydnadsväxter och s.k. nyttoväxter blir upplevelse värdet högt. Det variationsrika utbudet av arter kan användas vid trädgårdsstudier liksom att variationen i växtsätt, färg och form kan inspirera vid tecknings- och skissstudier vid alla avdelningar på skolan. Valet har gjorts även utifrån ett skötselperspektiv där många av de lägre arterna har en marktäckande förmåga, vilket gör att ogräs får det svårare att etablera sig.

6. Uteplats vid träverkstaden.

Då uteplatsen har formen av en halvcirkel kan historiska paralleller göras både till oxvandringen som kan ha legat här en gång i tiden men också till bersån.

Träeleverna får en egen uteplats utanför sin verkstad som är omsluten av högre vegetation som skänker skugga och grönska. Under 1800-talet var det vanligt att använda syrén som växtmaterial i bersån (*Syringa vulgaris*). Det skulle man kunna använda även här men för att använda något mer udda kan blåregn (*Wisteria floribunda*) fungera utmärkt.

Uteplatsen omsluts av rabatter. Idag växer det mycket ogräs just här. Några ogräs är dock dekorativa. För att behålla liknande uttryck kan man använda: Blå isop (*Hyssopus officinalis*), Franskt kungsljus (*Verbascum chaixii*) Gråmalva (*Lavatera thuringiaca* 'Barnsely'), Rosenmalva (*Malva alcea*) och Stockrosor (*Althea rosea*).

Se teckning, Figur 40 nästa sida!

7. Amfiteater av grässoffor.

Amfiteatern som fenomen är ett arv från antika grekland och romartiden men användes faktiskt åter i slutet av 1800-talet i vissa stadsparker. Att skulptera med gräs är också ett historiskt element från barocken. Genom denna speciella uteplats beaktar man både historiska stilmönster samtidigt som man uppfyller personalens önskemål om en uteplats i form av en amfiteater. Markskillnaden finns redan vilket gör idén tillämpbar. Anmärkningsvärt är dock skötseln som här kan bli krävande då gräset ska klippas och ytterligare perennplantering har skapats.

Fig.39 Amfiteater vid träverkstadens gavel i öster. Trappa i slänten och perennplantering (Teckning: Emma Fritz, 2007)

Fig.40 Uteplats vid träverkstaden och gångväg till textilverkstaden (Teckning: Emma Fritz, 2007)

Förslag på växter

Namn	Ståndort
Atilbe - <i>Astille x arendsii</i>	Sol-skugga, friskt/fuktigt
Gul fingerborgsblomma - <i>Digitalis grandiflora</i>	Halvskugga
Hasselört - <i>Asarum europaeum</i>	Halvskugga-skugga, kalk och friskt
Helbladig klematis - <i>Clematis integrifolia</i>	Sol-halvskugga, friskt
Höstanemon - <i>Anemone x hybrida 'Honorine Jobert'</i>	Halvskugga, friskt
Jättedagglåpa - <i>Alchemilla mollis</i>	Sol-halvskugga, friskt
Krollilja - <i>Lilium martagon</i>	Halvskugga-skugga, kalk och friskt
Stjärnflocka - <i>Astrantia major 'Snowstar'</i>	Halvskugga, friskt
Violuta - <i>Thalictrum delavaii</i>	Halvskugga, friskt

8. Trappa i slänten.

Eftersom det idag har skapats en tydlig genväg på den här platsen ska det naturligtvis vara en gångväg här. Trappan läggs i anslutning till rabatten som är vid amfiteatern.

9. Uteplats utanför bokhusets gavel.

En uteplats som omgärdas av ett staket skapar ytterligare en undanskymd plats att vara på. Kanske har man hämtat sig en bok i bokhuset som man vill sitta ute och läsa i eller har man kanske haft ett föredrag och vill sätta sig ute för en liten paus.

10. Trädbänk runt valnötsträdet.

Ett mycket enkelt sätt att skapa en uteplats på! Under det vackra valnötsträdets krona får man en underbar plats att sitta på.

11. Trädplantering vid stenmuren.

För att förstärka rumsligheten på den annars mycket öppna Spelverksgården. Här intill växtligheten och den vackra husfasaden av kalksten kan utemöbler placeras.

Förslag på växter

Namn	Ståndort
Atlasceder - <i>Cedrus atlantica 'Glauc'</i>	Sol, friskt och väl-dränerat
Häggmispel - <i>Amelanchier lamarckii</i>	Sol-halvskugga
Rosentamarisk - <i>Tamarix pentandra</i>	Sol, lätt jord.
Röd perukbuske - <i>Cotinus coggygria 'Royal Purple'</i>	Sol, kalk och väl-dränerat
Vinterkörsbär - <i>Prunus subhirtella 'Autumnalis Rosea'</i>	Sol, kalk och väl-dränerat
Vitbladigt päron - <i>Pyrus salicifolia 'Pendula'</i>	Sol, kalk, skyddat läge.

12. Rundel framför mangården.

Ett mycket vanligt inslag vid gårdar i slutet av 1800-talet. Det skulle förvisso kunna vara en anledning att inte ha den med i förslaget men här har den en uppmjukande effekt på Vingårdens struktur. Den bryter av den långa mittaxeln innan mangårdsbyggnadens vackra dörr och fungerar också som en vägdelare vilket kan innebära att man kan styra brukaren vart den ska ta vägen. Rundeln är inte helt rund utan har formen av en oval.

Förslag på växter

Namn	Ståndort
Brinnande kärlek - <i>Lychnis chalcidonica</i>	Full sol, väl-dränerat
Lavendel - <i>Lavandula angustifolia</i>	Full sol, väl-dränerat

Hela planteringen fylls med lavendel och den brinnande kärleken får bara sticka upp lite här och där. Växterterna passar mycket bra framför mangårdens vackra dörr i fråga om färg och form!

13. Rundade rabatter intill mangårdens husfasad.

Typen av rundade rabatter nedanför husets fönster var vanligt förekommande på gårdar i slutet av 1800-talet. Formerna blir också mjukare och växtbäddarna blir större vilket är en fördel för växterna.

Förslag på växter

Namn	Ståndort
Blodfingerört - <i>Potentilla atrosanguinea</i>	Sol, väl-dränerat
Buxbom - <i>Buxus sempervirens</i>	Sol, luckert
Grekisk vädd - <i>Knautia macedonica</i>	Sol, väl-dränerat
Guldoregano - <i>Origanum vulgare</i> 'Aureum'	Sol, väl-dränerat
Perovskia - <i>Perovskia atriplicifolia</i>	Sol, väl-dränerat
Praktröllika - <i>Achillea millefolium</i> 'Walter Funcke'	Sol, väl-dränerat
Riddarsporre - <i>Delphinium x cultorum</i> 'Galahad'	Sol, friskt
Romersk malört - <i>Artemisia pontica</i>	Sol, väl-dränerat
Stäppsalia - <i>Salvia nemorosa</i>	Sol, väl-dränerat

4.2 Lustgården

Jämför texten med bilaga **Ritning D**.

Varje förändring är numrerad från 1 till 6.

Till varje nummer följer här nedan en kort beskrivning över förändringens historiska, funktionella, estetiska, pedagogiska och skötselmässiga värde.

4.2.1 Förändringar

1. Inhägnat.

Historiska trädgårdar var nästan alltid inhägnade. Man ville skydda sig mot olika faror som vilda djur t. ex. Här skapas också en rumslighet som gör platsen mer självständig. Nu erbjuder platsen mindre insyn om man vill ligga på en filt och läsa eller ta en tupplur. Det passar också utmärkt att ha en ängslig picknick där man får vara lite mer ostörd. Staketet är av en enkel typ flätat av smalare slanor av pil eller hassel.

Se teckning, Figur 41 nästa sida!

Fig.41 Den inhägnade Lustgården med rosabatter och bärande träd (Teckning: Emma Fritz, 2007)

2. Sammanhängande rosrabatter.

Eftersom det nya staketet löper längs med hela den här sträckan känns det naturligt och vackert att låta hela rabatten löpa längs med staketet. Fler sorters rosor än vad som är befintligt idag kan användas.

3. Nya träd.

Tanken är att alla nya träd ska vara s.k. bärande träd. Müller redogör för den nyttiga lustgården där alla växter bär frukt man kan äta. Det är tanken även här.

Förslag på träd/buskar:

Aronia - *Aronia melanocarpa*
Hassel - *Corylus avellana* 'Purpurea'
Krusbär på stam - *Ribes uva-crispa*
Kvitten - *Cydonia oblonga*
Mandel - *Prunus amygdalus*
Mispel - *Mespilus germanica*
Mullbär - *Morus alba*
Persika - *Prunus persica*
Slån - *Prunus spinosa*
Söt Rönn - *Sorbus aucuparia* 'Edulis'
Valnöt - *Juglans regia*
Äkta kastanj - *Castanea sativa*

Fig.42 Äpple (*Malus* sp.)
(Foto: Emma Fritz, 2002)

För att underlätta skötseln och skydda trädens stammar mot mekaniska skador ska trädpegel göras runt om stammarna. Cirka 1.2m i diameter tas gräset bort runt trädets stam och ersätts med jord och ev. sand.

4. Utomhusklassrum.

I anslutning till det nya gröna växthuset som ligger nära odlingarna, åkern och fruktträdgården skapas ett rum för utomhusundervisning, främst för trädgårdseleverna. Här har man direkt kontakt med "verkligheten" och kan omgående tillämpa den teoretiska kunskapen med den praktiska. Dessutom får man ett vackert utomhusrum intill växthuset. Denna väg ska inga skottkärror köras!

5. Arbetsyta och groventré till växthuset.

På baksidan av det gröna växthuset skapas en kreativ arbetsyta. Underlaget är fint grus. Här placeras planteringsbord, hyllor för krukor och redskap, plats för skottkärror och vattenkär. Det är på denna sidan om växthuset som man utför allt grovarbete. Denna vägen körs kompost och gödsel in och här tas skörden ut och läggs i lådor.

6. Grind ut till lustgården.

Från den kreativa arbetsytan som avgränsas med en mur mot Lustgården kan man ta sig ut här genom en grind. Hårt arbete kräver en vilostund under fruktträden!

Fig.43 Mullbär (*Morus* 92-1132). Göteborgs Botaniska Trädgård
(Foto: Emma Fritz, 2006)

Fig.44 Utomhusklassrum och Grovarbetsyta vid Gröna Växthuset
(Teckning: Emma Fritz, 2007)

5 - AVSLUTNING

5.1 Färdiga förslaget till Capellagårdens trädgård

5.1.1 Spelverksgården och Vingården

Se bilaga: **Ritning E - Spelverksgården och Vingården, Färdigt Förslag**

5.1.2 Lustgården

Se bilaga: **Ritning F - Lustgården, Färdigt Förslag**

5.2 Slutord

5.2.1 Ett förslag...

Härmed avslutar jag min uppsats och överlämnar därmed mitt förslag till hur Capellagårdens trädgård skulle kunna förändras och se ut i framtiden. Idag finns det inga verkliga planer på att skolans trädgård ska göras om men fakta kvarstår att det idag finns ett behov av upprustning och även eventuella strukturförändringar gällande Capellagårdens trädgård. Det finns också tydliga önskemål från skolans personal om förändringar och därmed förbättring av utomhusmiljön. Erfarenheten säger oss att förändringar som involverar många parter ofta är tidskrävande och sker helt enkelt inte över en natt. Många gånger behöver förändringar en mognadsprocess för att kunna få en stadig och hållfast grund att stå på. Flera är de faktorer som spelar in i den här kontexten om förändringar gällande Capellagårdens utemiljö. Som i de flesta liknande sammanhang har ekonomin den främsta avgörande rollen. Därefter tror jag att det handlar mycket om tid och engagemang.

Vi vet nu att Capellagårdens personal skulle vilja förändra trädgården och många har konkreta idéer. Frågan är bara vem som kan lägga ner tid på projektet när alla är upptagna med sina vanliga arbeten? Dessutom, vad ska prioriteras först, när pengarna inte räcker till att göra om allt på en gång, vad är då viktigast att börja med? Det finns många frågetecken och man förstår att en sådan här förändring inte är helt okomplicerad. En annan aspekt att ta hänsyn till, som på en sådan här plats är högst aktuell är just historia kontra framtid. Vad ska bevaras och vad kan man egentligen lägga till? Är det viktigt att bevara de historiska elementen eller handlar det främst om vår generella uppfattning att man bör bevara vår historia? Detta är en mycket intressant frågeställning som kan diskuteras mycket kring.

Den här uppsatsen har dock behandlat ämnet på ett sätt, här har utgångspunkten varit att det historiska ska bevaras och hur jag därefter har hanterat det visar det färdiga förslaget på.

Trots att det finns många hinder på vägen fram till att en sådan här förändring skulle kunna bli verklig gällande Capellagårdens trädgård så har processen härmed ändå tagit sin början. Om man vill hålla den vid liv finns möjligheten här och nu. Mitt förslag finns dock enbart på pappret men beroende på hur man väljer att använda det kan det bli början på en kommande förändringsprocess och på något nytt. Kanske kan det väcka andra idéer till liv eller så kan man plocka ut några element som kan användas, utvecklas och förbättras? Dessutom finns möjligheten att använda hela förslaget och sätta spaden i jorden omgående, det hade varit en fantastisk upplevelse för mig!

Hur som helst, hur den här uppsatsen än kommer att användas så är jag väldigt glad och tacksam över att ha fått möjligheten till att utföra det här arbetet. Det har varit en spännande och intressant resa hela vägen som både har tagit mycket kraft och energi men som också har gett mig mycket glädje och kraft tillbaka. Utanför mitt fönster skiner solen och fåglarna kvittrar förtjust, vintern har passerat och våren är på gång igen, under knoppfjällen briserar det av nytt liv, man kan nästan höra det. För mig är tiden inne att lämna ifrån mig mitt examensarbete och att avsluta min utbildning på Alnarp och ta steget vidare. Tecknena är många på hur tingen rör sig i cykler med början och med slut. Det mest fantastiska är att också slutet är början på något nytt och så även här!

Källförteckning

Litterära källor

Abelin Rudolf, (1932), *Den mindre trädgården – En bok för täppan och torpet*, 8:e upplagan, Stockholm.

Blennow Anna-Maria, (2002), *Europas trädgårdar – från antiken till nutid*, Signum, Lund.

Eneroth Olof, (1858), *Trädgårdsbok för allmogen*, 2:a upplagan, Författarens förlag, Stockholm.

Flinck Maria, (1984), *Tusen är i trädgården – från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*, Rabén Prisma, Torekällbergsmuseum.

Forslund Marcus (redaktör), (2001), *Natur och Kultur på Öland*, Länsstyrelsen, Kalmar.

Hofrén Manne, (1933), *Öländska bygdestudier*, Barometern, Kalmar.

Holmberg Åke, (1987), *Vår världshistoria – från urtid till nutid*, Natur och Kultur.

Häger Olle, Norman Jan-Hugo, Villius Hans, (1980) *1000 år – En svensk historia*, Brombergs, Uppsala.

Israelsson Lena, (2000), *Handbok för Köksträdgården – odla grönsaker, kryddor och bär*, Wahlström och Widstrand.

Israelsson Lena, (1996), *Köksträdgården – det gröna arvet*, Wahlström och Widstrand.

Linde Peter, (1935), *Trädgårdskonsulenterna genom tiderna Ur Trädgårdsodlingen i Sverige*, Saxon och Lindströms, Stockholm.

Linné von Carl (1962), *Öländska och Gotländska resa - år 1741*, redigerad av Sydow von Carl-Otto, Wahlström och Widstrand, Stockholm.

Müller Daniel, (1848), 2:a upplagan, *Theoretisk-praktisk anvisning att anlägga och underhålla trädgårdar..*, Stockholm.

Müller Daniel, (1856), 2:a upplagan, *Trädgårdsvännen. Anvisning att anlägga o. underhålla trädgårdar...*, Uppsala.

Skougaard Mette, (1984), *Bondens have – Bondehavernes udformning, dyrkning og anvendelse i 1800-årene*, Nationalmuseet, Köpenhamn.

Wennerholm Eric, (1969), *Carl Malmsten Hel och Hällen*, Bonniers.

Elektroniska källor

Karlberg Christina (ansvarig utgivare), (sen. uppdaterad 2005-04-21), sökord: *Stadsparken*, Svensson Niklas (webbdirektör), Kalmar Turistbyrå.

Tillgänglig:
<<http://www.kalmar.se/templates/Page.aspx?id=3269>>

Wikimedias integritetspolicy (ansvarig utgivare), (sen. uppdaterad 2006-12-16), sökord: *Solliden*.

Tillgänglig:
<<http://sv.wikipedia.org/wiki/Solliden>>

Muntliga källor

Westergren Rolf, Bollnäs, f.d. trädgårdsmästare Capellagården 1964-1965, telefonsamtal, (061114).

Willsund Olle, Vickleby, f.d. gårdsfogde Capellagården, telefonsamtal, (061113).

Bildmaterial

Foto

Emma Fritz, *Fig: 1, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 42, 43*

Illustration

Emma Fritz, *Fig: 3, 17, 19, 20, 21,*

Ritning

Emma Fritz, *Fig: 4, 16,*

Teckning

Emma Fritz, *Fig: 2, 37, 38, 39, 40, 41, 44*

Litteratur

- Capellagårdens Årsbok 1974-1975, *Fig: 9, 10,*

- Eneroth Olof, Trädgårdsbok för allmogen, (1858), *Fig: 24,*

Bilagor

A - Spelverksgården och Vingården, Idag

B - Lustgården, Idag

C - Spelverksgården och Vingården, Förändrad planlösning

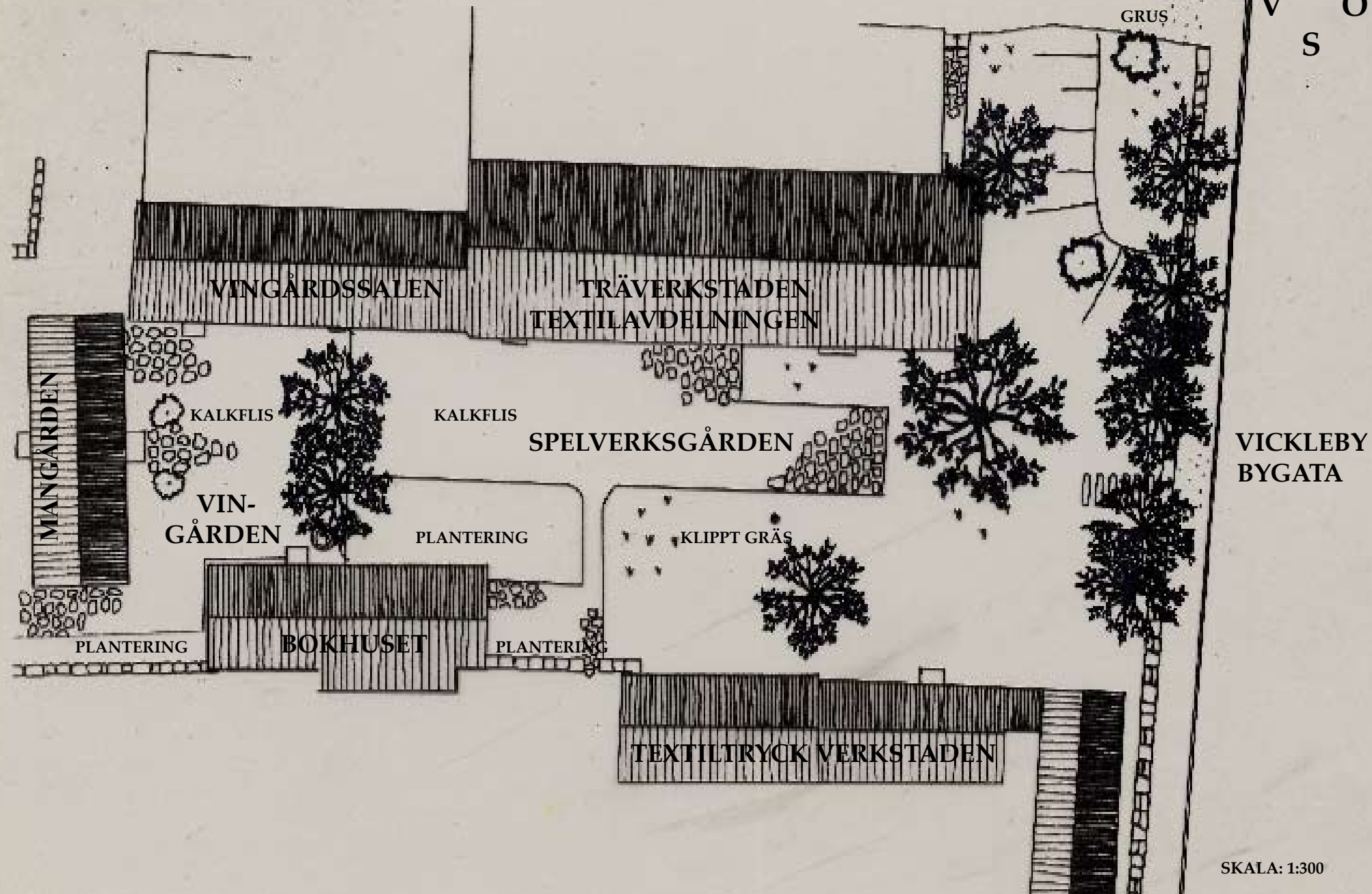
D - Lustgården, Förändrad planlösning

E - Spelverksgården och Vingården, Färdigt Förslag

F - Lustgården, Färdigt förslag

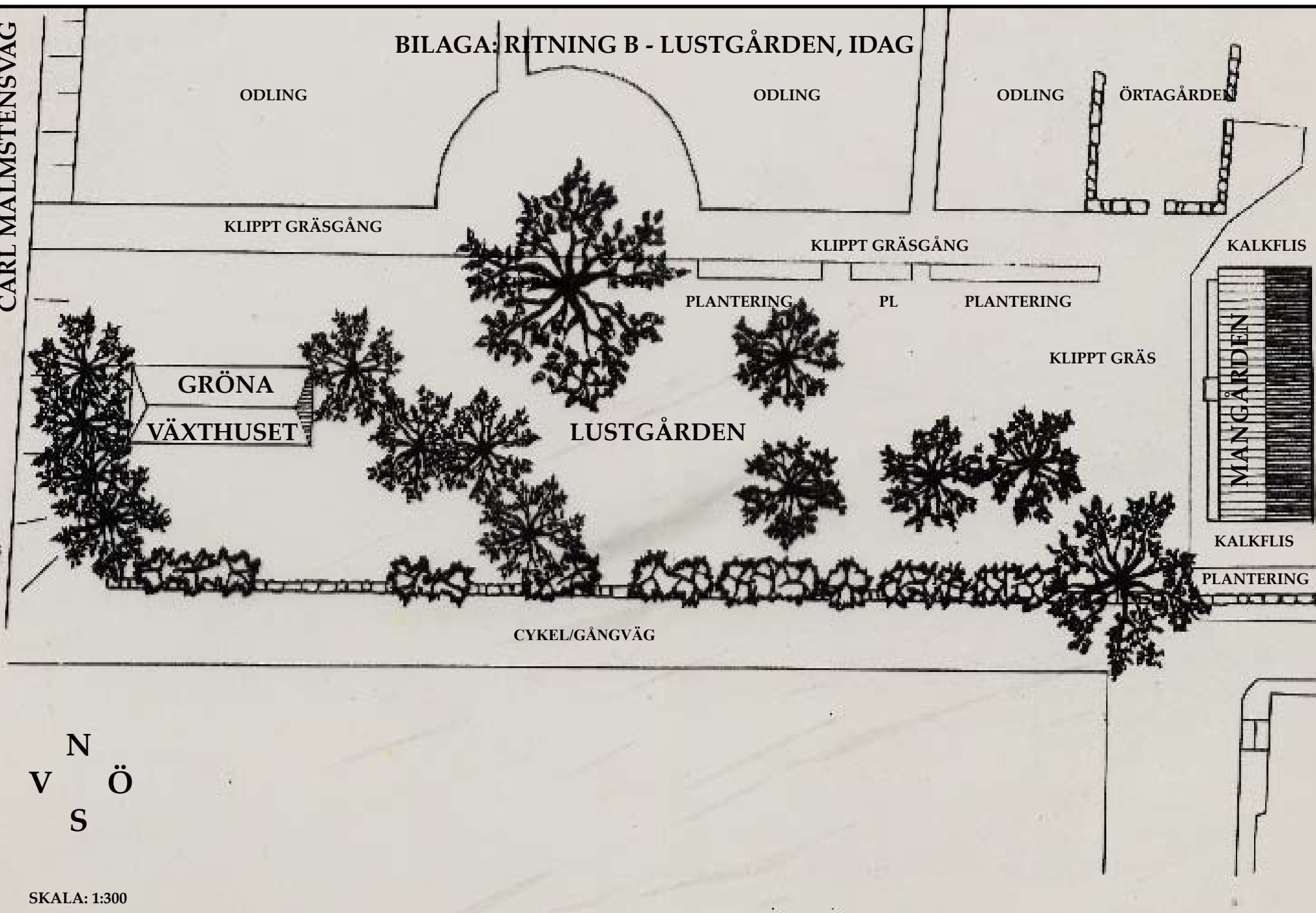
(Ritningar: Emma Fritz, 2006/2007)

BILAGA: RITNING A - SPELVERKSGÅRDEN OCH VINGÅRDEN, IDAG

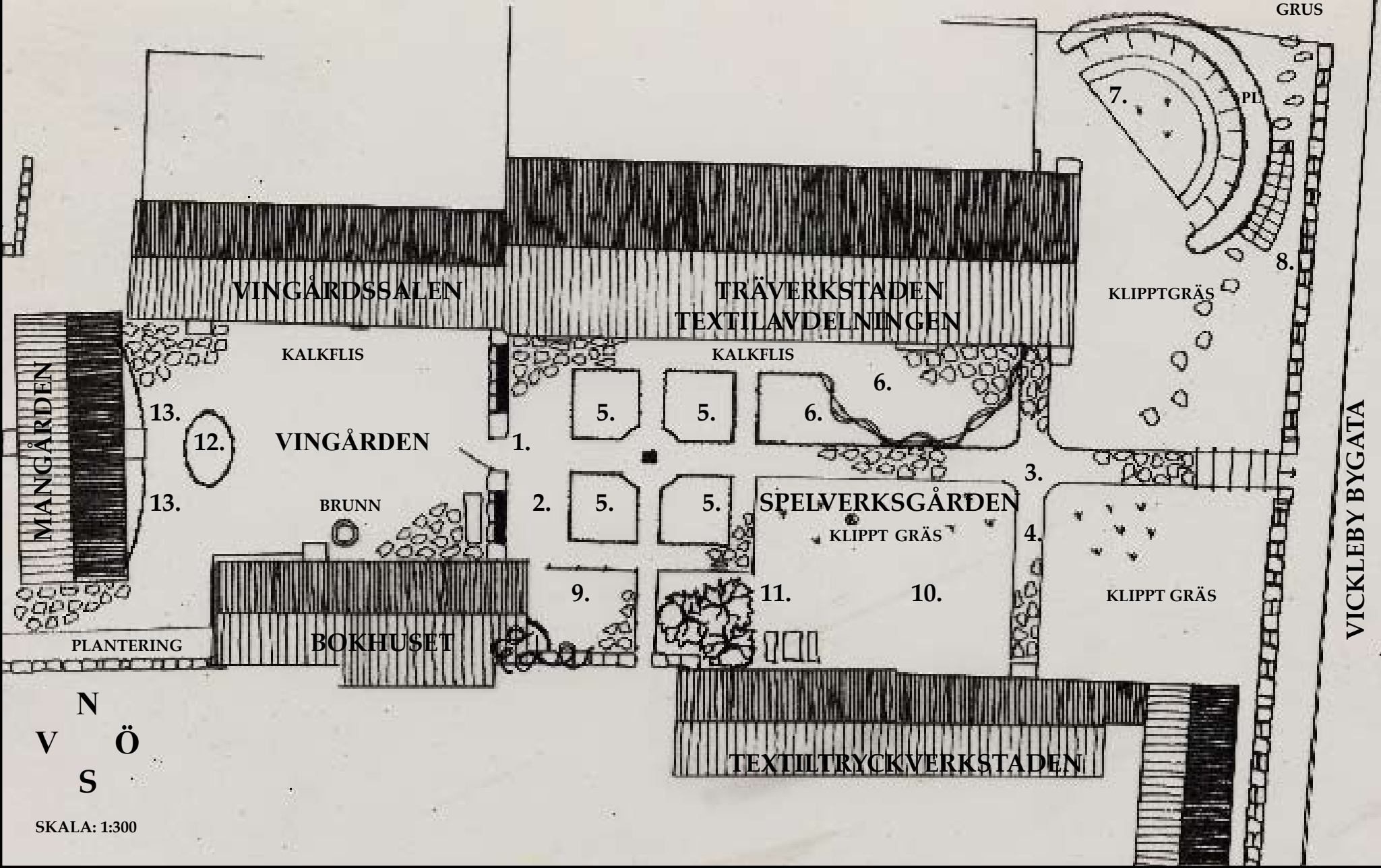

CARL MALMSTENSVÄG

BILAGA: RITNING B - LUSTGÅRDEN, IDAG

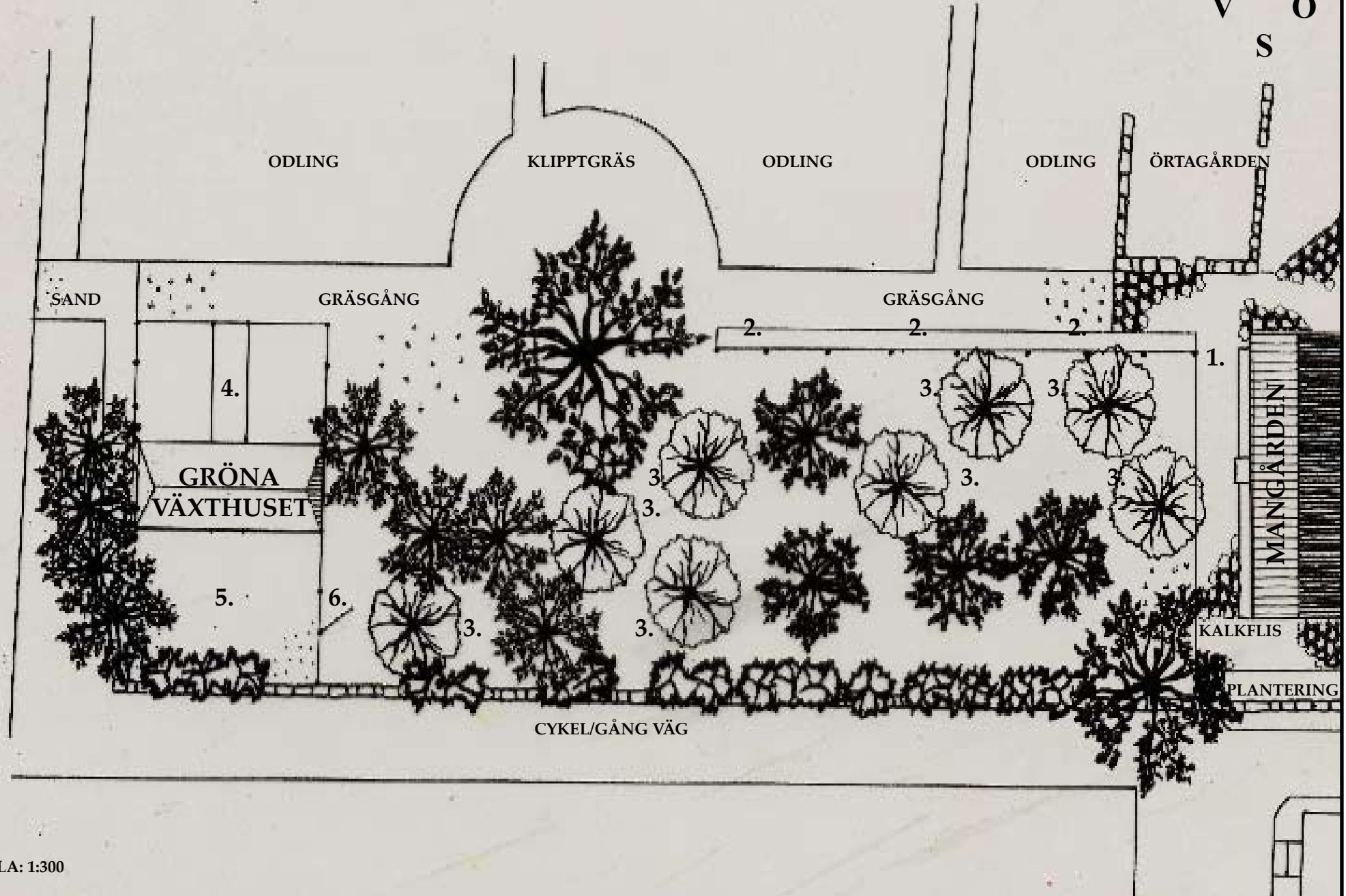
BILAGA: RITNING C - SPELVERKSGÅRDEN OCH VINGÅRDEN, FÖRÄNDRAD PLANLÖSNING

BILAGA: RITNING D - LUSTGÅRDEN, FÖRÄNDRAD PLANLÖSNING

N
V S Ö

CARL MALMSTENSVÄG

SKALA: 1:300

BILAGA: RITNING E - SPELVERKSGÅRDEN OCH VINGÅRDEN, FÄRDIGT FÖRSLAG

ÖRTAGÅRDEN

AMFITEATER MED
PERENNPLANTERING

VINGÅRDSSALEN

TRÄVERKSTADEN
TEXTILAVDELNINGEN

TRAPPA

STENMUR
MED
SITT-
BÄNK

PL

PL

PL

UTEPLATS
MED SPALJÉ

PL

GRIND

PL

PL

FLAGGSTÅNG

BRUNN

TRÄDBÄNK UNDER
VALNÖTSTRÄDET

UTEPLATS

TRÄD
PLANTERING

SITTPLATS

PLANTERING

BOKHUSET

GÅNG TILL TRYCK
VERKSTADEN

TEXTILTRYCKVERKSTADEN

VICKLEBY BYGATA

N
V Ö
S

SKALA: 1:300

CARL MALMSTENS VÄG

BILAGA: RITNING F - LUSTGÅRDEN, FÄRDIGT FÖRSLAG

